

μισθούς καί αξιώματα στή Δύση, ενέργεια πού ἀφ' ενός τούς ἐξέθετε ὡς πουλημένους στόν πάπα καί δεύτερον τούς ἀπομάκρυνε καί ἀπό τήν Ανατολή, ὅπου θά ἔπρεπε νά εἶχαν παραμείνει γιά νά προπαγανδίσουν τήν Ἑνωσι (ἀφοῦ ὑποτίθεται ὅτι αὐτό ἐπεδίωκαν).

Ὁ τελευταῖος βυζαντινός αὐτοκράτορας Κων/νος ΙΑ' Δράγασης Παλαιολόγος, πού στέφθηκε στό Μιστρά στίς 6/1/1449, προσπάθησε νά προωθήσει τήν Ἑνωσι ὡς μιά ὑστατη προσπάθεια γενικῆς ἐπιστράτευσης γιά τήν τελική ἀνίση ἀναμέτρηση μέ τούς Ὀθωμανούς τοῦ νεαροῦ Μωάμεθ Β'. Παρά τόν οὐσιαστικά συμβολικό χαρακτήρα της τόσο οἱ ἀνθενωτικοί Ἰωάννης Εὐγενικός καί Γεώργιος Σχολάριος δέν παραιτήθηκαν ἀπό τόν ἀνθενωτικό ἀγώνα, ἐνῶ καί σχετικές προτάσεις ἀνθενωτικῶν μέ τόν Ἀνδρόνικο Βρυέννιο Λεοντάρη στίς ἀρχές τοῦ 1451 νά συγκληθεῖ Οἰκουμενική Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολη ἔλαβαν τήν ἐπιθετική ἀπάντηση τοῦ πάπα Νικολάου Ε' (1447-1455) ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο ἀρνήθηκε, ἀλλά ἀπαίτησε συγκεκριμένα μέτρα ἀπό τόν αὐτοκράτορα γιά τήν πάταξη τῶν ἀνθενωτικῶν. Ἀντίθετα, στρατιωτική βοήθεια ἤρθε ἐλάχιστη (διακόσιοι τοξότες) ὑπό τόν Ἰσίδωρο Κιέβου (καί νῦν πλέον παπικό λεγάτο) στίς 26/10/1452. Ἡ πολιορκία καί ἡ Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ἡ ἡρωϊκή κατάληξη μιᾶς ὀλόκληρης ἐποχῆς πού συμπαρέσυρε καί τό τέλος τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ὑπό καθεστῶς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας μέ τή Δύση.

13. ΑΡΧΑΙΕΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ.

Μολονότι, γιά τίς ἀρχαίες Ανατολικές Ἐκκλησίες τῶν Συροϊακωβιτῶν-Κοπτῶν, Νεστοριανῶν καί Ἀρμενίων καθώς καί γιά τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας οἱ ἐλληνικές πηγές εἶναι γενικά πολύ φτωχές κι ἔτσι συνάγουμε τό συμπέρασμα ὅτι παρήκμασαν κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ Ἰσλάμ καί ἔφθασαν στά ὄρια τῆς διάλυσης, ἡ πραγματικότητα εἶναι περισσότερο σύνθετη. Ἰσχύει βέβαια ἡ ἀποψη ὅτι οἱ Ἄραβες μετά τόν 8^ο αἰῶνα ἔφεραν ἕνα καθεστῶς καθημερινῆς καί ἀμείλικτης καταπίεσης καί στέρησης πολλῶν θρησκευτικῶν δικαιωμάτων στό δημόσιο βίο τους. Ὡστόσο, σέ πολλές περιπτώσεις ἔχουμε περιόδους ἀκμῆς πού συνδέονται

μέ ανάπτυξη θεολογικού έργου και άκμαία ιεραρχία, ενώ οί στρατιωτικές δυνατότητες τών Αρμενίων, αλλά περιστασιακά και τών Γεωργιανών τούς αναδείκνυαν σέ σημαντικούς παίκτες στό πολιτικό και τελικά και στό εκκλησιαστικό τοπίο τής Μέσης Ανατολής.

1.3.1. Η εκκλησία τών Κοπτών.

Όσον άφορᾶ τήν κοπτική Έκκλησία, οί Χριστιανοί κατά καιρούς διώκονταν, ενώ δέν μπορούσαν νά δείχνουν τά σύμβολά τους (σταυρός), δέν μπορούσαν νά επισκευάζουν εκκλησίες, ή έπρεπε νά φέρουν συγκεκριμένη ένδυμασία (11 Διατάγματα από τόν 9ο μέχρι τόν 14ο αϊ.). Μετά τόν 11ο αϊ. μέ τίς Σταυροφορίες τά πράγματα χειροτέρευαν γιά τούς Κόπτες, πού θεωρούνταν πάντα μιά "πέμπτη φάλαγγα" τών χριστιανών εισβολέων. Υπό τόν Πατριάρχη Χριστόδουλο (1046-1078) μεταφέρθηκε τό Πατριαρχείο στήν ιδρυθείσα τό 969 πόλη του Καΐρου από τήν Αλεξάνδρεια. Όστόσο, παρουσιάζεται μιά σχετική φιλολογική άκμή και τό διάστημα από τόν 9^ο έως τόν 11^ο αιώνα είναι τό διάστημα πού κυρίως παρασκευάζονται κοπτικά χειρόγραφα. Στό β' μισό του 11ου αϊ. έζησε ό Σεβήρος του el-Ashmunein πού έγραψε πολλά (20-26) έργα και μαζί τήν ιστορία τών Πατριαρχών Αλεξανδρείας, και απέτέλεσε έτσι τόν πρώτο έθνικό ιστορικό, άν και οί πηγές του είναι πολλές φορές άμφίβολες. Τόν 13^ο αιώνα αναδεικνύεται ή σημαντική οικογένεια θεολόγων Aulād - al - Assāl, as-Safi, Hibatallal, al-Mutaman κλπ. Περίπου αυτή τήν έποχή γίνεται προσπάθεια νά ένοποιηθούν και οί λειτουργικοί τύποι, ξεκινώντας κυρίως από τήν Κάτω Αίγυπτο. Ήδη ό Πατριάρχης Γαβριήλ Β' (1131-45) είχε άπαγορεύσει τήν τέλεση άλλων Αναφορών πλύν του Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου και Μάρκου/Κυρίλλου. Από τό 1411 επήλθε μέ πατριαρχική έντολή (Γαβριήλ Ε') πλήρης ένοποίηση. Όσον άφορᾶ τή σχέση μέ άλλες Έκκλησίες, διατηρήθηκαν μέ σύντομα διαλείμματα πλήρεις και διαρκείς κανονικές σχέσεις μέ τήν Έκκλησία τών Συροϊακωβιτών. Η έλευση όμως τών Σταυροφοριών, άφ' ενός δυσκόλεψε τή θέση τών γηγενών Χριστιανών άπέναντι στους Μουσουλμάνους, άφ' έτέρου τό μόνο πού έφερε από πλευρᾶς εκκλησιαστικῆς ήταν οί άγονες τελικά προσπάθειες

τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας νά προσηλυτίσει ὅλους τούς πληθυσμούς ἀδιαφορώντας γιά τίς ἰδιαίτερες πνευματικές τους παραδόσεις. Ἔτσι, φάνηκε χωρίς συνέχεια καί ἡ προσπάθεια ἀκόμη καί σημαντικῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁ Φραγκίσκος τῆς Ἀσσίζης πού παρέμεινε στό στρατόπεδο τῶν Σταυροφόρων στή Δαμιέτη τό 1219 διεξάγοντας συζητήσεις καί μέ Μουσουλμάνους.

1.3.2. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Συροϊακωβιτῶν.

Ἡ Ἐκκλησία τῶν Συροϊακωβιτῶν τῆς Δυτικῆς Συρίας ὑπέστη βεβαίως παρόμοια καταπίεση ἀπό τούς Ἄραβες, ἐνῶ ἐσωτερικές ἐριδες καί ἡ ἐμφάνιση τοῦ ψευδο-Μεσσία Σεβήρου στήν περιοχή τοῦ Mardin τόν 8^ο αἰώνα χειροτέρευαν τήν εἰκόνα, πού παρέμεινε ἴδια καί κατά τόν 10^ο καί 11^ο αἰώνα. Ἡ πρόοδος τῶν Βυζαντινῶν στήν περιοχή καί ἡ κατάληψη τῆς Ἐδεσσας δέν ἔφεραν ἐγγύτερα τούς πληθυσμούς αὐτούς στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Παρά τίς καταπιέσεις καί τούς ἀνοικτούς διωγμούς κατά τόν 12^ο αἰ. ὑπῆρξε μεγάλη ἀνάπτυξη καί σχολές μέ πολλές ἐπιστήμες. Ἦδη ἀπό τό 1079/80 συνέγραψε ὁ Abu Nasr Yahya ibn Garir ἕνα σημαντικό χρονικό καί μιά θεολογική ἐπιτομή («Βίβλος τοῦ ἡγέτη») πού ξεκαθάριζε καί τίς θεολογικές διαφορές μέ τούς Νεστοριανούς. Ἐπίσης, ἡ Ἐκκλησία εἶναι πολυπληθής καί καλά ὀργανωμένη μέ 20 Μητροπολίτες καί 100 ἐπισκόπους σέ Μ. Ἀσία, Συρία καί Κύπρο καί τόν Μαφριάν στήν Ἀνατολική Συρία καί παλαιά Περσία μέ 18 ἀκόμη ἐπισκόπους. Τέλος, διακεκριμένοι ἡγέτες ποιήσαν τή Συροϊακωβιτική Ἐκκλησία, ὅπως ὁ Μιχαήλ Α' (1166-1199) καί ὁ πολυγραφώτατος λόγιος ἐπίσκοπος τῆς Ἄμιδα Διονύσιος bar Salibi (1166-1171). Ὁ Μιχαήλ εἶχε ἐκκλησιαστική δράση πού ξεπερνοῦσε τά ὅρια τῆς περιοχῆς του, καθώς διεξήγαγε θρησκευτικές συζητήσεις μέ μουσουλμάνους θεολόγους μετά ἀπό πρόσκληση τοῦ Σουλτάνου τῶν Σελτζούκων Κιλίτζ Ἀρσλάν Β' στή Μελιτηνή τό 1182 καί προσκλήθηκε στήν Γ' Λατερανή Σύνοδο. Μολονότι ἀρνήθηκε νά συμμετάσχει, ἀπέστειλε γραπτή ἀνασκευή τῶν ἀπόψεων τῶν Ἀλβιγίων. Λίγο ἀργότερα ἄκμασε καί ὁ Βάρ-Ἐβραῖος (1225-1286), πολύγλωσσος, homo universalis, μητροπολίτης (Μαφριάν) τῶν Περσῶν

Ἰακωβιτῶν, συγγραφέας σημαντικοῦ χρονικοῦ, πού εἶναι ἀνεκτίμητης ἀξίας γιά τήν ἰακωβιτική καί νεστοριανική ἱστορία. Τό διάστημα αὐτό σημειώθηκαν καί κάποια σχίσματα ἥσσονος ὅμως σημασίας (τό σημαντικώτερο 1292-1495). Τά σχίσματα, ἡ σιμωνεία καί οἱ ἐπεμβάσεις μεγάλων μονῶν ἦταν τά μόνιμα προβλήματα, τά ὅποια μετά τόν 14^ο μαζί μέ ἐντατικοποιημένους διωγμούς ὀδηγοῦν τήν Ἐκκλησία στή συρρίκνωση.

1.3.3. Οἱ Νεστοριανοί Χριστιανοί

Ἡ ἱστορία τῶν Χριστιανῶν τῆς ἀνατολικῆς Συρίας πού ἀκολούθησαν τά ἴχνη τῆς ἀντιοχειανῆς Σχολῆς καί τοῦ Νεστορίου σημαδεύθηκε κυρίως ἀπό τήν ἱεραποστολική τους ἐξάπλωση στήν Ἀσία. Ὅπως ἔχουμε δεῖ (π. Α') μολονότι οἱ Ἄραβες εἶχαν μεγαλύτερη ἐθνική συγγένεια μαζί τους ἀπ' ὅ,τι οἱ Πέρσες, σέ σύντομο χρόνο μετά τήν κατάκτηση τῆς Περσίας ἀκολούθησαν τήν ἴδια τακτική τῆς περιθωριοποίησης καί τῆς στέρησης βασικῶν τους δικαιωμάτων, ὅπως σ' ὅλο τόν ἀραβικό κόσμο. Οἱ Χριστιανοί ἔπρεπε νά φοροῦν εἰδικά ἐνδύματα κλπ., ἄν καί αὐτό ἐφαρμόσθηκε μόνο περιστασιακά στήν πράξη (Βαγδάτη 1091-1105), ἐνῶ οἱ κατά καιρούς καλύτερες συνθήκες φαίνονται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ἡλίας τῆς Νισίβεως (1008-1049) ἐφθασε ἀκόμη καί νά ἐκφρασθεῖ ἐγκωμιαστικά γιά τό Ἰσλάμ. Ὑπῆρχαν κατά καιρούς καί ἀντιρρητικά ἔργα καί θεολογικές συζητήσεις μέ τούς Μουσουλμάνους. Τό 1142 οἱ Νεστοριανοί ὑπό τόν Καθολικό Ebed-Jesu Γ' συμφιλιώθηκαν μέ τούς Ἰακωβίτες ὑπό τόν Μαφριάν Διονύσιο.

Στήν καθημερινότητα ἰδιαίτερο ρόλο στή ζωή τῶν Νεστοριανῶν Χριστιανῶν ἔπαιξε ὁ μοναχισμός, πού ὅμως δέν ἀναπτύχθηκε καί χωρίς ἀντιδράσεις. Ἦδη ἀπό τό 400 ὁ Mari Abdâ ἴδρυσε κοινόβια μοναστήρια, ἀλλά ὁ κοινοβιτισμός γενικά δέν διαδόθηκε, ἐνῶ σημαντικοί ἀσκητές ὑπῆρξαν τόν 5^ο αἰ. ὁ Ἰωάννης τοῦ Kaskar, ὁ Mari Jasdîn καί, φυσικά, ὁ Ἰσαάκ ὁ Σύρος. Ἄλλο στοιχεῖο τῆς λαϊκῆς θρησκευτικότητας εἶναι ὅτι δέν ἐμφανίζονται εἰκόνες.

Τό πιό χαρακτηριστικό στοιχεῖο ὅμως γιά τή γενικώτερη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ ἱεραποστολή στήν Ἀσία. Περί τό 644 γνωρίζουμε

γιά πολυάριθμες χριστιανικές κοινότητες πέραν τοῦ Ὠξου ποταμοῦ (Ἀμού Ντάρια) πού ἐδραιώνονταν διαρκῶς, ἐνῶ μόλις τόν 9^ο αἰ. μπόρεσαν νά ἐδραιωθοῦν ἐκεῖ οἱ Μουσουλμάνοι. Τό 781 μαθαίνουμε γιά χειροτονία ἐπισκόπου γιά πολυάριθμους Τούρκους Χριστιανούς (Τουρκμενιστάν) καί τήν ἴδια ἐποχή στό Σι-άν-Φού στήν ἐπαρχία Σενσί, στό κέντρο τοῦ κινεζικοῦ κράτους μιά στήλη τριῶν μέτρων στά κινεζικά καί συριακά μαρτυρεῖ γιά ὑπαρξη Χριστιανῶν ἐκεῖ. Ἀργότερα ὁ Χριστιανισμός ὑποστηρίζεται ἀπό τήν ἐξουσία εἰς βάρος τῶν βουδδιστῶν, ἀλλά κατόπιν ἀρχίζει νά συναντᾷ δυσκολίες. Τό 987 ἀναφορές στήν Βαγδάτη ἀπό ἕνα μοναχό μιλοῦν γιά μεγάλες δυσκολίες, πού ἤδη εἶχαν οἱ Χριστιανοί ἐκεῖ. Περί τόν 11^ο μέ 12^ο αἰ. οἱ περισσότεροι Χριστιανοί πρέπει νά ξεριζώθηκαν στήν Κίνα.

Δέν ἔγινε ὅμως τό ἴδιο μέ τούς Χριστιανούς στήν Κ. Ἀσία ὅπου μαρτυροῦνται στή Σαμαρκάνδη, Τασκένδη καί στή Ν. Σιβηρία. Ἐνας γιός τοῦ Ὀγούζου Σελτζούκ γενάρχη τῶν Σελτζούκων τόν 10^ο αἰ. λεγόταν Μιχαήλ. Χριστιανοί ὑπῆρχαν καί στά Νότια τῆς λίμνης Βαϊκάλης, ἀνερχόμενοι στό μυθικό ἀριθμό τῶν 200.000, ἐνῶ στή Νότια Σιβηρία βρέθηκαν δύο ἐκκλησίες μέ 600 ταφικές ἐπιγραφές ἀπό τόν 9^ο ἕως τόν 14^ο αἰώνα. Περί τό 1215 ἔγινε νέα ἀπόπειρα ἱεραποστολῆς στήν Κίνα, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος Jahbalaha Γ' (κατόπιν Πατριάρχης) ἦταν ὁ ἴδιος Τούρκος.

Τά παραπάνω γεγονότα ἐξηγοῦν γιατί κατά τήν εἰσβολή τῶν Μογγόλων τόν 13^ο αἰώνα στή Μέση Ανατολή οἱ Νεστοριανοί εὐνοήθηκαν ἀπ' αὐτούς καί μπόρεσαν νά ἐκδηλωθοῦν δημοσίως. Ὅταν ὅμως νίκησαν τούς Μογγόλους οἱ Μαμελοῦκοι τό 1260 οἱ Χριστιανοί καί πάλι διώχθηκαν. Τό 1271 ὁ Καθολικός τῶν Νεστοριανῶν μετακινήθηκε πρὸς τό Ἀζερμπαϊτζάν. Καθώς οἱ Μογγόλοι βρίσκονται σέ ἐπαφές μέ τή Ρώμη γιά τό ἐνδεχόμενο ἐκχριστιανισμοῦ τους (πού τό βλέπουμε νά ἀποτυπώνεται στά πρακτικά τῆς Συνόδου τῆς Λυών τό 1274) εἶναι οἱ Νεστοριανοί, ὅπως ὁ Rabban Sauma πού μεσολαβοῦν στή Ρώμη καί τό Παρίσι τό 1287, ὡς γηγενεῖς Χριστιανοί. Ὅμως οἱ πάπες ἐνδιαφέρονται περισσότερο νά προωθήσουν τή δική τους ἱεραποστολή μέσῳ τῶν Φραγκισκανῶν καί οἱ Νεστοριανοί ἀγνοοῦνται. Οἱ Μογγόλοι ἄρχισαν νά φλερτάρουν μέ τό Ἰσλάμ καί τελικά ὁ ἡγέτης τους Ghazan ἔδωσε τό 1295 τό σύνθημα γιά τόν

μαζικό εξισλαμισμό. Οί Χριστιανοί παρά τίς έπαφές μέ τόν πάπα καί τίς έκκλήσεις γιά βοήθεια τό 1304 δέν έλαβαν καμμία καί μετά τό 1368 δέν άκούμε τίποτε γι' αύτούς ένώ ή λαίλαπα Ταμερλάνου τό 1394 κατέκαψε όλο τό Χριστιανισμό στό Μογγολικό κράτος κι απέμειναν έλάχιστοι στήν παλιά κοιτίδα (Μεσοποταμία καί Τουρκεστάν) καί οί υπόλοιποι στήν Ινδία.

1.3.4. Η Αρμενική Έκκλησία.

Η Αρμενική Έκκλησία έζησε σ' ένα περιβάλλον, όπου πολλοί ήγεμόνες κυβερνούσαν τή χώρα υπό τήν έπικυριαρχία τών Αράβων. Βέβαια, οί έπαφές μέ τή Βυζαντινή Έκκλησία δέν σταμάτησαν, άφού γίνονται συζητήσεις μέ τόν Πατριάρχη Νικόλαο Α' Μυστικό (912-955), επί Κωνσταντίνου Γ' Λειχούδη (1059-1063), ιδιαίτερα δηλαδή κατά τήν περίοδο τών Μακεδόνων αυτοκρατόρων, όποτε καί ανασυστήνεται ή κυριαρχία του Βυζαντίου στήν περιοχή, καί υπό εύνοϊκές συνθήκες, άφού δέν μπορεί νά πεί κανείς ότι οί Αρμένιοι υίοθετούσαν τόν Μονοφυσιτισμό, διότι καταδίκάζαν καί τόν Εύτυχή. Ωστόσο, ή ίδια αύτή συγκυρία δείχνει καί τήν αντιφατικότητα της, ότι δηλαδή τά σημαντικότερα προβλήματα δέν ήταν θεολογικά αλλά σχετιζόνταν μέ τήν επιβολή έξουσίας.

Νέα δυναμική απέκτησαν οί ένωτικές προσπάθειες μετά την επέλαση τών Τατάρων καί τήν ίδρυση του κράτους τής Μικρᾶς Αρμενίας στήν Κιλικία υπό τή δυναστεία τών Ρουπενιδῶν (1080-1348). Και πάλι όμως τό κύριο θέμα στίς συζητήσεις του 12^{ου} αι. επί Μανουήλ Α' Κομνηνού δέν ήταν τόσο οί δογματικές διαφορές πού προέκυπταν από τήν Έκθεση του Πατριάρχη Ναρση Δ' Snorhali (Κεχαριτωμένου) αλλά ή κατάσταση του Αρμενίου Καθολικού από τήν Κων/πολη. Παράλληλα, από τήν έποχή αύτή καί μετά (κυρίως μετά τόν 13^ο αι. καί τήν κατάκτηση τής Κων/λης) αρχίζουν καί οί έπαφές μέ τή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία. Ο Καθολικός Γρηγόριος Γ' προσκαλεϊται στίς λατινικές συνόδους του 1141 στήν Αντιόχεια καί του 1143 στήν Ιερουσαλήμ, γίνεται όμως σαφές ότι ή «Ένωση» γιά τή Ρώμη σημαίνει ύποταγή. Έτσι, παρά τή φιλική στάση σε πολιτικό επίπεδο, πού έφθασε στό άξιοσημείωτο έπεισόδιο τής στέψης του

άρμενίου βασιλιά Λέοντος Β' του Μεγάλου (1198 ή 1199) από τον παπικό λεγάτο (ενώ ο Καθολικός έδωσε το χρίσμα) και τις άμοιβαίες επισκέψεις μοναχών, δεν υπήρξε κανονικός έκλατινισμός όλης της Αρμενικής Εκκλησίας. Κατά τους μεταγενέστερους αιώνες ή πολιτική αλλά και ή έκκλησιαστική παρακμή με σιμωνείες και πολιτικά μέσα για κατάληψη έκκλησιαστικών αξιωμάτων οδήγησε σε μεγάλη κληρικολαϊκή σύνοδο τό 1441, που άποφάσισε την έπαναφορά του Καθολικάτου στο Έσμιατζίν που τότε ήταν υπό τους Πέρσες, ενώ μέχρι τότε ο Καθολικός περιερχόταν σε διάφορες έδρες και τελευταία βρισκόταν στο Σίς. Η μεταφορά δεν έγινε χωρίς προβλήματα καθώς ή άπαραίτητη για τή χειροτονία και τον καθαγιασμό του Αγίου Μύρου χείρα από τό τίμιο λείψανο του Αγίου Γρηγορίου του Φωτιστή έφθασε με δόλο από τήν Αγκθαμάρ τό 1477.

1.3.5. Η Όρθόδοξη Έκκλησία τής Γεωργίας.

Η γεωργιανή Έκκλησία (που συνεξετάζεται μόνο γεωγραφικά με τις Αρχαίες Ανατολικές Έκκλησίες χωρίς ν' ανήκει σ' αυτές) άκολούθησε τις τύχες του γεωργιανού βασιλείου, τό όποιο από τό 717 βρισκόταν υπό άραβικό και τον 11^ο αιώνα βρέθηκε υπό τους Σελτζούκους. Μετά, όμως, από γενναίους έθνικούς αγώνες ή Γεωργία άνέκτησε τήν άνεξαρτησία της και επί βασιλέα Δαβίδ Β' Aghmaschenebli (1089-1125) οδήγησε τήν Έκκλησία σε νέα άκμή. Μεγάλη σύνοδος του 1103 υπό τον Καθολικό Ιωάννη εξέδωσε 15 Κανόνες τιμωρώντας ήθικά παραπτώματα, καθαιρώντας άναξιους επισκόπους και γενικά άναμορφώνοντας τήν Έκκλησία, ενώ με τήν ύποστήριξη του βασιλιά χαρισματικοί- νέοι στέλλονταν στο Βυζάντιο για εκπαίδευση. Τήν εποχή αυτή άκμασε ο Ιωάννης Petritzi (+1125) που έγραψε σε πολλά είδη λόγου και θεωρούνταν μαθητής του Μιχαήλ Ψελλού. Λίγο άργότερα επί βασιλείας τής Θάμαρ (1184-1212) άκμασαν και οι επιστήμες, ενώ ξανασυγκλήθηκε σύνοδος για νά προχωρήσει τήν άναγένωση. Η συνέχεια υπήρξε κατά τον 13^ο αιώνα λιγότερο έντυπωσιακή, καθώς ή ήθική κατάπτωση και ή γειτνίαση με τους Μογγόλους έμπόδιζε τόσο τήν πολιτική όσο και τήν έκκλησιαστική εύρυθμία. Σύνοδος στην Τιφλίδα τό 1280 απέτρεψε άπλως τά χειρότερα,

ένω οί Γεωργιανοί συντάχθηκαν στην έκστρατεία τών Μογγόλων έναντίον τών Μαμελούκων, τήν εποχή κατά τήν όποία άκόμη ύπήρχε ή περίπτωση οί Μογγόλοι νά εκχριστιανισθοϋν (βλ. παραπάνω). Κατάγοντας σπουδαίες νίκες (1299) έλαβαν ως δώρο τή διοίκηση τής Ιερουσαλήμ καί τών Αγίων Τόπων τό 1300, κατάσταση πού, βέβαια, σύντομα άνατράπηκε καθώς οί Μογγόλοι καί οί Τουρκοί πίεσαν τούς Γεωργιανούς ν' άσπασθοϋν τό Ισλάμ, ένω ό έρχομός τοϋ Ταμερλάνου διέλυσε τή χώρα. Στο διάστημα αυτό τό Πατριαρχείο Άντιοχείας προσπάθησε νά ανακτήσει μέρος τών παλαιών του προνομίων χειροτονώντας τό 1390 έναν Καθολικό για τή Δυτική Γεωργία. Η χώρα μπήκε στο δρόμο μιās σχετικής άνοικοδόμησης μέ τόν βασιλιά Αλέξανδρο Α' (1412-1424) αλλά δέν επανήλθε στην παλαιά της άκμή.

Όσον άφορā τήν ένταξη τής Γεωργίας στο εύρύτερο εκκλησιαστικοϊστορικό τοπίο διαπιστώνουμε ότι ή Γεωργία παρέμεινε σταθερά στην κοινωνία τών Όρθοδόξων Έκκλησιών παρέχοντας καταφύγιο στους ύπερασπιστές τών εικώνων, αλλά καί δηλώνοντας συμμετοχή σέ Σταυροφορία τό 1124. Η Ρώμη διαπίστωνε σέ έπιστολή της τό 1240 ότι ή Γεωργία ήταν μέ τό μέρος τών Όρθοδόξων καί προσπάθησε επί μακρόν στέλνοντας Δομηνικανούς καί Φραγκισκανούς νά έλκύσει τή Γεωργιανή Έκκλησία προς μιā Ένωση μέ τή Ρώμη, αλλά μέ πενιχρά άποτελέσματα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τό διάστημα 1054-1453 συμβαίνουν σοβαρότατες εξέλιξεις στην Όρθόδοξη Έκκλησία πού σέ καμμιά περίπτωση δέν περιορίζονται στην αντίθεση μεταξύ Ανατολής-Δύσεως. Η προσπάθεια στο Βυζάντιο νά οργανώσει ή Έκκλησία τή δράση της σέ μιā έξελισσόμενη, περιπλοκώτερη καί άπαιτητικώτερη (άπό τά χρήματα καί τήν παιδεία πού άποκτā) κοινωνία άντανακλāται στην άνάπτυξη τών θεσμών καί τοϋ δικαίου της, αλλά καί στην έξάρτηση από τό κράτος τών Κομνηνών καί τών Αγγέλων. Αυτό έχει ευεργετικές αλλά καί άρνητικές συνέπειες για τήν Έκκλησία. Οί σχέσεις μέ τή Δύση αλλά καί μέ τή Χριστιανική Ανατολή τών προχαλκηδονείων Έκκλησιών σημαδεϋονται από τίς πολιτικές έπιλογές

τῶν διαφόρων Αυτοκρατόρων, χωρίς ἡ Ἐκκλησία νά ἀποκτᾶ δυναμικώτερη φωνή. Ἡ κατάσταση αὐτή θά ἀλλάξει μετά τό 1204, ὅποτε ἡ Ἐκκλησία ἐπιβιώνει ἀλλά ζεῖ καί τήν πολιτική καί ἐθνική κατάτμηση καί τήν ἀνάπτυξη αὐτόνομων πόλεων καί νέων κοινωνικῶν στρωμάτων. Ὅλ' αὐτά καλοῦν σέ ἀνανεωμένη θεολογία καί πλουραλιστικότερες ἐκκλησιαστικές δομές. Στά αἰτήματα αὐτά θά ἀνταποκριθεῖ περισσότερο ἢ λιγότερο ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία κατά τόν 14^ο αἰώνα κι αὐτό θά τή θωρακίσει γιά νά θέτει τούς δικούς της ὅρους στό κράτος καί νά ἐπιβιώσει καί μετά τό τέλος ἐκείνου τό 1453. Στό μεταξύ ἐθνικές Ἐκκλησίες στούς σλαβόφωνους λαούς διαγράφουν τή δική τους πλέον ἀνεξάρτητη τροχιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Γιά τόν 12^ο αἰώνα ΕΙΕ τ. Θ', *M. Angold, Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261*, Cambridge 1995. Σ. Βαρναλίδη, Ὁ Θεσμός τῆς χαριστικῆς (δωρεᾶς) τῶν μοναστηρίων εἰς τούς Βυζαντινούς, Θεσ/νίκη 1985. *Kazdan A. P. - Epstein A. W. (ἐπιμ.) Change in byzantine Culture in the eleventh an twelfth centuries*, Berkeley-Los Angeles 1985. Γιά τίς συνθήκες τόν 13^ο αἰώνα βλ. *Κ. Λαμπροπούλου, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, Συμβολή στήν ἔρευνα τοῦ βίου καί τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου του*, Ἀθήνα 1988, *A. Karpozilos, The ecclesiastical controversy between the Kingdom of Nicaea and the Prncipality of Epiros (1217-1233)*, Θεσσαλονίκη 1973 καί γιά τή Μ. Ἀσία Σ. *Βρυώνη, Ἡ παρακμή τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ στή Μικρά Ἀσία καί ἡ διαδικασία ἐξισλαμισμού (11^{ος} -15^{ος} αἰώνας)*, μετάφ. *Κ. Γαλαταριώτου*, Ἀθήνα 1996. Π. *Γουναρίδη, Τό κίνημα τῶν Ἀρσενιατῶν (1261-1310) Ἰδεολογικές διαμάχες τήν ἐποχή τῶν πρώτων Παλαιολόγων*, Ἀθήνα 1999. Εἰδικά γιά τή Σύνοδο τῆς Λυών *B. Roberg, Das Zweite Konzil von Lyon (1274)*, Paderborn u. a. 1990.

Γιά τόν 14^ο αἰώνα *G. Boogramra, Church Reform in the late Byzantine Empire - A Study for the Patriarchate of Athanasios of Constantinople*, Θεσσαλονίκη 1982. *D. J. Constantelos, Mysticism and Social Involvement in the later byzantine Church: Theoleptos of Philadelphia - a case study*, *Byzantine Studies* 6 (1979) 83-94. Γιά τόν Ἰουχασμό τό θεμελιώδες (ἀλλά ἀμετάφραστο ἀκόμη δυστυχῶς στά ἑλληνικά) *J. Meyendorff, Introduction à l' étude de saint Gregoire Palamas*, Paris 1959 καί τά εἰσαγωγικά τοῦ Π. Χρήστου στήν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ (Θεσσαλονίκη). Βλ. καί Δ.

Μόσχου, Πλατωνισμός ή Χριστιανισμός; Οί φιλοσοφικές προϋποθέσεις του Αντιηουχασμοῦ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά, Ἀθήνα 1998. Ἐπίσης S. Runciman, Ἡ τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννηση, μετάφ. Λ. Καμπερίδη, Ἀθήνα 1980. Γιά τή σχέση μέ τή Ρωσία I. Μέγιεντορφ, Βυζάντιο καί Ρωσία, μετάφ. Ν. Φωκᾶ, Ἀθήνα 1988.

Γιά τίς σχέσεις μέ τή Δύση Στ. Παπαδοπούλου, Ἑλληνικαί μεταφράσεις θωμιστικῶν ἔργων. Θωμισταί καί ἀντιθωμισταί ἐν Βυζαντίῳ, Ἀθήναι 1967. St. Gero, The Byzantine Church and the West: a survey of recent research, *Greek Orthodox Theological Review* 23 (1978) 69-82, K. M. Setton, The byzantine Background to the Italian Renaissance, *Proceedings of the American Philosophical Society* 100 (1956) 1, 1-76. Γιά τίς ἀρχαῖες ἀνατολικές Ἐκκλησίες βλ. Α. Ἀρβανίτη, Ἱστορία τῆς Ἀσσυριακῆς Νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1968, σ. 159-216. C. Detlef G. Müller *Geschichte der Orientalischen Nationalkirchen*, Göttingen 1981.

ΚΕΦ. 2. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΑΝΩ & ΥΣΤΕΡΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ (1054-1453/1517).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ-ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Τό έτος 1054 παρά τή συμβολική του διάσταση στην έπισημοποίηση τής διάσπασης τής ένότητας τής Έκκλησίας στη Δυτική Έκκλησία είναι περισσότερο ένα σημείο σε μιά μεγαλύτερη ένότητα πού είναι ή ισχυροποίηση του παπικού θεσμού ως απάντηση στον φεουδαρχικό δυτικοευρωπαϊκό κόσμο, πού κατακερμάτιζε τήν ένότητα τής έκκλησίας διεισδύοντας μέ τις δομές του σ' αυτήν (πολλοί επίσκοποι φεουδάρχες), στην εμπέδωση του Χριστιανισμού σε μιά άχανή Εύρώπη, στην άνύψωση του θεσμού από τήν όμηρεία στην όποία είχε περιέλθει υπό τά αντίπαλα κόμματα τής ρωμαϊκής άριστοκρατίας. Τό 1054 και τό 1122 (Κογκορδάτο τής Worms) είναι δύο χαρακτηριστικές στιγμές πού έχουν κοινό παρονομαστή τόν αντίκτυπο του μεταρρυθμιστικού κινήματος του Κλουνιακού, πού επέτυχε αυτή τήν άνύψωση. Κατά τή διάρκεια όμως του 11^{ου}, όλου του 12^{ου} και του 13^{ου} αι. ή άνύψωση αυτή όδήγησε σε μιά άπολυταρχία του παπικού θεσμού εις βάρος του κανονικού τρόπου διοικήσεως τής Έκκλησίας, έπέπλεξε τόν παπικό θεσμό στις πολιτικές διαμάχες των ευρωπαϊκών βασιλείων (κυρίως μέ τις αντιπαλότητες μέ τήν Αγία Ρωμαϊκή αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους), επέβαλε έναν ιμπεριαλιστικό τρόπο λειτουργίας στην χριστιανική και ισλαμική Ανατολή (Σταυροφορίες) και τελικά τήν αποξένωση του ποιμνίου πού μέ τις Σταυροφορίες, τήν έμπορική ανάπτυξη και άλλες διαδικασίες άρχισε νά στρέφεται στις όλοένα και πιο σταθεροποιημένες πολιτικά και οικονομικά έθνικές μοναρχίες κατά τόν Ύστερο Μεσαίωνα (άπό τόν 14^ο αι.). Μετά από τή Βαβυλώνεια αιχμαλωσία τής Αβινιόν (1309-1378), τό Μέγα Σχίσμα (1378-1415) και τή Συνοδική κίνηση, ό δρόμος προς τήν περιθωριοποίηση του Δυτικού Χριστιανισμού από τήν έγκόσμια έξουσία είναι πλέον άνοιχτός.

2.1. 1054-1309 Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΟΝ ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΣΑΙΩΝΑ – ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΠΑΠΑ ΡΩΜΗΣ.

2.1.1. Η ἔριδα περί περιβολῆς (1075-1124).

Μέ τή Σύνοδο τοῦ 1075 ξέσπασε ἡ ἔριδα. Ὁ Ἑρρίκος Δ' μέ τήν ὑποστήριξη ὅλων τῶν ἡγεμόνων καί τῶν περισσότερων ἐπισκόπων, συγκάλεσε σύνοδο στή Βορματία (Worms) τό 1076 καί σέ σκληρή ἐπιστολή του ἀπέρριπτε τίς παπικές ἀποφάσεις, τόν κατηγοροῦσε ὡς ἐπίορκο, ἀντικανονικό, ἀνήθικο καί ταραξία καί τόν καλοῦσε μέ σκληρά λόγια νά παραιτηθεῖ. Ὁ πάπας ἀπάντησε μέ τήν ἴδια βιαιότητα τιμωρώντας μέ καθαίρεση ἢ ἀργία τοὺς ἐπισκόπους τῆς Βορματίας καί ἀφορίζοντας τό Γερμανό αὐτοκράτορα. Οἱ φοβερές ποινές τροφοδότησαν τήν ἀντιπολίτευση τῶν γερμανῶν φεουδαρχῶν καί ἀνάγκασαν τόν Αὐτοκράτορα νά διασχίσει τίς Ἄλπεις καί νά ἐπιδιώξει νά συναντήσῃ τόν πάπα γιά νά τοῦ ζητήσῃ συγνώμη, ἐνῶ ἤδη ἐκεῖνος κινοῦσε πρὸς τό Βορρά (Augsburg). Στή μέση συναντήθηκαν στό φρούριο τῆς Κανόσσα, ὅπου ὑπό μυθιστορηματικές συνθήκες (ὁ αὐτοκράτορας ὑποτίθεται ὅτι ἔμεινε ἀπ' ἔξω τρεῖς μέρες σέ μετάνοια κλπ.) ὁ Ἑρρίκος συναντήθηκε καί ζήτησε συγνώμη ἀπό τόν πάπα (28.1.1077).

Ἡ ἔριδα, ὅμως, θά συνεχιζόταν: οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες συνέχισαν τήν ἀντιπολίτευση ἐξέλεξαν ἄλλο αὐτοκράτορα (Ροδόλφο τῆς Σουαβίας) μέ ἀποτέλεσμα ὁ Ἑρρίκος νά κινηθεῖ στρατιωτικά ἐναντίον τους. Ὁ πάπας βρῆκε τήν εὐκαιρία νά ἐπαναλάβῃ τήν ἀπαγόρευση περιβολῆς (1078) καί τό σκηνικό ἐπαναλήφθηκε (ἀφορισμός Ἑρρίκου καί καθαίρεση ἀπ' ἐκείνον τοῦ πάπα, 1080). Αὐτή τή φορά, ὅμως, ὁ Ἑρρίκος νίκησε ὅλους τοὺς ἐχθρούς του (γερμανοὺς δούκες, Ροδόλφο, κόμισσα τῆς Τοσκάνης Ματθίλδη ὑποστηρίκτρια τοῦ πάπα, ρωμαϊκὸ στρατό) ὑποστηριζόμενος καί ἀπό τοὺς βυζαντινοὺς, κατέλαβε τή Ρώμη τό 1083 καί ἐπέβαλε τόν Κλήμεντα Γ', πού ἔστεψε αὐτοκράτορα τόν Ἑρρίκο Δ'. Ὁ Γρηγόριος ἀπομονώθηκε καί πέθανε στήν ἐξορία τό 1085, ἐνῶ οἱ Καρδινάλιοι ἐξέλεξαν ἄλλο πάπα, τόν Βίκτωρα Γ' (1083-1088) καί

κατόπιν τόν ὀπαδό του Κλουνύ Οὐρβανό Β' (1088-1099) πού ἔμεινε πιά πολύ γνωστός στήν ἱστορία γιά τό κάλεσμα στήν Α' Σταυροφορία.

Στό μεταξύ εἶχαν ἤδη δοθεῖ κάποιες συμβιβαστικές λύσεις σέ ἄλλα κράτη, ὅπου εἶχε παρουσιαστεῖ τό ἴδιο πρόβλημα, δηλαδή στή Γαλλία, ὅπου ὁ βασιλιάς Φίλιππος Α' εἶχε ἀποφύγει νά συγκρουστεῖ καί στήν Ἀγγλία μέ τόν ἐπίσκοπο καί μεγάλο θεολόγο Ἄνσελμο τῆς Κανταβρυγίας (Καντέρμπουρυ), ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε νά «κρατήσῃ τά προσχήματα» μέ ὄρκο πίστεως στό βασιλιά Γουλιέλμο Β' (1087-1100) ἀλλά καί διεκδίκηση λόγου στά τῆς ἐκλογῆς ἐπισκόπων. Ἀναγκάστηκε, παρά ταῦτα, νά φύγει δύο φορές γιά τή Ρώμη (συμμετεῖχε καί στήν ἐνωτική Σύνοδο τῆς Βάρεως τό 1098) καί τελικά νά καταλήξῃ σέ συμφωνία μέ τόν Ἑρρίκο τόν Α' (1100-1135) τό 1107. Ἡ συμφωνία προέβλεπε νά ἐγκαταλείψῃ ὁ βασιλιάς τήν ἐκκλησιαστική περιβολή μέ δακτυλίδι καί ποιμαντορική ράβδο ἀλλά νά κρατήσῃ τό δικαίωμα τῆς ἀπόδοσης ὄρκου ὑποταγῆς (*hommagium*) καί τῆς παράδοσης τοῦ σκήπτρου. Αὐτό ἦταν μιά λύση πού τήν εἶχαν ἤδη ἐπεξεργασθεῖ τό 1090 ὁ Γκύ τῆς Φερράρας καί ὁ ἐπίσκοπος τῆς Σάρτρ (Chartres) Ἴβων (Yves). Ἐνώ στή Σύνοδο τοῦ Κλερμόντ τό 1095 ἐπαναβεβαιώθηκε ἡ ἄρνηση τῆς περιβολῆς ἀπό λαϊκούς, ὁ ἱστορικός συμβιβασμός τῆς διπλῆς περιβολῆς στήν Ἀγγλία ἐπικυρώθηκε τό 1106 ἀπό τόν μετριοπαθῆ διάδοχο τοῦ Οὐρβανοῦ Πασχάλη Β' (1099-1118). Ὁ δρόμος γιά νά συμβιβασθεῖ ὁ νέος αὐτοκράτορας Ἑρρίκος Ε' (1106-1125) μέ τόν πάπα ἦταν ἀνοικτός, πράγμα πού ἐγένε στή συμφωνία τοῦ Σούτρι τό 1111 ὅπου ὁ αὐτοκράτορας ἔπαψε νά ἔχει τό δικαίωμα τῆς περιβολῆς, ἀλλά ἡ Ἐκκλησία ἔχασε τά δικαιώματα σέ βασιλικές γαῖες. Λόγω τῶν πολλῶν ἀντιδράσεων ὅμως, ἡ συμφωνία ἀναβλήθηκε καί ἐπί τῶν διαδόχων τοῦ Πασχάλη, ὅποτε ἡ διαμάχη ἀναρριπίστηκε μέ ἀφορισμούς, μέχρι τήν ἐποχή τοῦ Καλλίστου Β' (1119-1124), ὅποτε μετά πάλι καί ἀπό συγκρούσεις ἐπήλθε τελικά μιά συμφωνία στήν πόλη Βορματία (Worms), τό λεγόμενο Κογκορδάτο τῆς Βορματίας (23.9.1122), ὅπου ἡ διπλή περιβολή διαχωρίστηκε ἀπό τή χειροτονία, πού ἀποσυνδέθηκε ἀπό τήν ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορα. Ὁ αὐτοκράτορας ἔχανε τήν ἐκκλησιαστική περιβολή ἀλλά διατηροῦσε τό δικαίωμα στήν ἴδια τή

Γερμανία όπου βασιλευε να προβάλλει βέτο στην πολιτική περιβολή του επισκόπου, που θα τον εμπόδιζε να εγκατασταθεί στην εκκλησία του και να την ποιμάνει αφού δεν θα είχε πρόσβαση στις γαίες και τις προσόδους της. Αντίθετα, στις άλλες περιοχές (Ιταλία, Βουργουνδία) δεν είχε τέτοιο δικαίωμα βέτο. Η συμφωνία επικυρώθηκε στη Σύνοδο του Λατερανού τό 1123, που θεωρείται από τους Ρωμαιοκαθολικούς ως Θ' Οικουμενική Σύνοδος. Μετά τό 1123 θεωρείται ότι αρχίζει ή εποχή του ανανεωμένου, μετερρυθμισμένου παπισμού για τή Δύση.

2.1.2. Εκκλησιαστικές εξελίξεις στα δυτικοευρωπαϊκά βασίλεια (1124-1309).

Αμέσως μετά τή Συμφωνία τής Βορματίας, τά προβλήματα που προέρχονταν από τις ασάφειες στη σχέση μεταξύ τών δύο έξουσιών (πάπα και Γερμανού Αυτοκράτορα), επανήλθαν κατά τήν ανάμιξη του παπικού θρόνου στις δυναστικές περιπέτειες που ακολούθησαν τό τέλος τής φραγκονικής ή σαλικής δυναστείας, ενώ και στό έσωτερικό τής παπικής κουρίας συντελοούνται διεργασίες που άφορούν τό πέραςμα από τή δράση του μεταρρυθμιστικού μοναχισμού προς τό ρόλο τών επισκόπων. Αυτό έγινε σαφές τό 1130 κατά τό σχίσμα που ξέσπασε για πρώτη φορά μετά τά σκοτεινά χρόνια τής παπικής κατάπτωσης του 11^{ου} αιώνα, ανάμεσα στον πάπα Ανάκλητο Β' και τον Ίννοκέντιο Β' που εξέλέγησαν τήν ίδια μέρα από διαφορετικές φατρίες ρωμαϊκών κομμάτων και ύποστηρίχθηκαν και από τό έξωτερικό (άπό Γερμανούς ό δεύτερους, άπό τούς Νορμανδούς ό πρώτος). Η προσπάθεια να κλείσει τό σύντομο αλλά σημαντικό αυτό για τήν ιστορία του παπισμού σχίσμα οδήγησε στην ένίσχυση τής σημασίας του παπικού θεσμού μέ τήν θεωρητική θεμελίωση του Βερνάρδου του Κλαιβώ (βλ. παρακάτω) και τήν πρακτική ανάπτυξη του κανονικού δικαίου (βλ. όμοίως παρακάτω). Έτσι, οί πάπες είναι πλέον κυρίαρχοι του πολιτικού παιχνιδιού. Τό 1139 έγινε ή Β' Σύνοδος του Λατερανού, για να κλείσει τό σχίσμα, αλλά μέσα από μιά μεγάλη εκπροσώπηση μέ πάνω άπό έκατό επισκόπους αποφασίσθηκαν και άλλα σημαντικά θέματα: άπαγόρευση γάμου κληρικών, εκλογή επισκόπων από

κληρικούς καθεδρικῶν ναῶν, ἐνῶ καταδικάσθηκαν ὅσοι ἀπέριπταν τό νηπιοβαπτισμό καί τή Θ. Εὐχαριστία, καί τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιβολῆς τοπικά τῶν ἐκεχειριῶν («εἰρήνης τοῦ Θεοῦ» *treuga Dei*) ἀπό βιαιότητες μεταξύ ἐνόπλων εὐγενῶν πού διετάρασαν τά ἤθη. Οἱ ἀποφάσεις αὐτῆς τῆς Συνόδου θεωρεῖται ὅτι ὀλοκληρώνουν τίς μεταρρυθμίσεις τῆς Γρηγοριανῆς περιόδου. Ἡ ἐπόμενη περίοδος δυναμικῶν παπῶν σ' ἓνα ἀγῶνα ἐπιβολῆς πάνω στά διάφορα βασίλεια θά φέρει τόν παπικό θεσμό στόν κολοφῶνα τῆς ἰσχύος του.

Ὁ νέος αὐτοκράτορας Φρειδερίκος Α' ὁ Βαρβαρόσσα (1152-1190) προσπάθησε νά ἐπιβάλλει τά αὐτοκρατορικά δικαιώματα καί ἀνέλαβε τήν προστασία τοῦ παπικοῦ θρόνου μέ ἀντάλλαγμα τῆ στέψη του ἀπό τόν πάπα Εὐγένιο Γ' (Συμφωνία τῆς Κωνσταντίας 1153) ὅπου γιά πρώτη φορά οἱ δύο θεσμοί συμφωνοῦν νά στηρίζουν ἀπόλυτα ὁ ἓνας τόν ἄλλον ἐναντι τρίτων (Νορμανδῶν, Βυζαντινῶν). Ὁ διάδοχός του Εὐγένιου Ἀδριανός Δ' (1154-1159) τόν ἔστεψε τό 1154 ἀπαιτώντας ὅμως συμβολικά τό ρόλο τοῦ ἵπποκόμου καί δίνοντας τό στίγμα τῆς πολιτικῆς του. Παρά τή μεγάλη πολιτική του ἰσχύ ὁ Φρειδερίκος συνάντησε ἀντιδράσεις κι ἀπό τά ὑπόλοιπα βασίλεια γιά τόν ἡγεμονικό του ρόλο, ἐνῶ ὁ νέος ἐκλεγμένος ἀπό τό ἀντιβασιλικό κομμάτι τῶν Καρδιναλίων πάπας Ἀλέξανδρος Γ' (1159-1181) κατάφερε μετά ἀπό ἦττα τοῦ Φρειδερίκου στό Λεγνάνο (1176) νά ἐπιβληθεῖ κατά τῶν ἀντιπάλων του, καί παρά τήν ἀντίδραση ἐναντίον καί τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκου Α' τοῦ Πλανταγενέτη (1154-1189). Ὁ τελευταῖος μέ τίς μεταρρυθμίσεις τοῦ Clarendon (1164) ἤθελε νά περιορίσει τήν Ἐκκλησία πού εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη ἀπό τήν ἐποχή πολιτικῆς ἀστάθειας πρὶν τό 1154. Καθώς προσπάθησε νά ἐντάξει τούς κληρικούς σέ κρίση ὑπό κοσμικά δικαστήρια ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Καντέρμπουρου Θωμᾶς Becket πού ὑποστήριξε τά δικαιώματα τῆς Ρώμης ἐξορίσθηκε καί τελικά μετά τήν ἐπιστροφή του δολοφονήθηκε μέσα στόν Καθεδρικό ναό στίς 29/12/1170. Οἱ συνέπειες ὑπῆρξαν συντριπτικές γιά τόν Ἑρρίκο πού τέθηκε σέ «ἀπαγόρευση» καί μετά ἀπό διαπραγματεύσεις πολλῶν ἐτῶν μέ τή Ρώμη καί ἐπίδειξη μετάνοιας μέ τή μορφή τῆς ἀπόλυτης ὑποταγῆς στήν Ἁγία Ἐδρα μπόρεσε νά συγχωρεθεῖ. Μετά τό θρίαμβο τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ' Σύνοδος στό Λατερανό (1179) (στήν

ὅποια εἶδαμε ὅτι εἶχε προσκληθεῖ καί ὁ Συροϊακωβίτης Πατριάρχης) ὄριζε ὅτι ἀρκοῦσε πλειοψηφία 2/3 τῶν Καρδινάλιων καί ὄχι ὁμοφωνία γιά τήν ἐκλογή πάπα. Στό τέλος τῆς ἐποχῆς Φρειδερίκου ἡ Γερμανία περνοῦσε σέ φάση ἐσωτερικῆς κρίσης καί πολιτικῆς ἀδυναμίας, ἐνῶ, ἀντίθετα, ὁ παπικός θρόνος μέ τά μοναστικά τάγματα καί τίς Σταυροφορίες φαινόταν κυρίαρχος.

Ὁ Ἰννοκέντιος Γ' (1198-1216) μέ ἰσχυρό πολιτικό νοῦ καί μεγάλη μόρφωση (Παρίσι, Μπολώνια), ἐπέβαλε τήν παπική κυριαρχία ἐπί τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ μέ μινιμαλισμό στά λόγια ἀλλά μαξιμαλισμό στά ἔργα. Διακήρυξε τή θεωρία περί ἡλίου καί σελήνης, περί τοῦ πάπα ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ (vicarius Christi) καί προσπάθησε πάση θυσία νά ἀποφύγει ἐνοποίηση τῆς Σικελίας μέ τή Γερμανική Αὐτοκρατορία. Ἔθεσε σκληρούς ὅρους γιά τήν ἀναγνώριση ἐνός ἀπό τοὺς ἀντίζηλους γιά τό γερμανικό στέμμα καί τελικά μέ συμμαχίες σέ σχετικούς πολέμους κατέστησε φόρου ὑποτελή τήν Ἀγγλία μέ τόν Ἰωάννη Ἀκτήμονα, τή Σικελία καί τήν Πορτογαλία, ἤλεγχε τήν κατάσταση στή Γερμανία, τή Γαλλία καί τή Νορβηγία, ἐνῶ μετά τό 1204 ἐμφανιζόταν καί ὡς ἀρχηγός καί τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Τό 1214 γίνεται ἡ Δ' Σύνοδος τοῦ Λατερανοῦ (ΙΒ' Οἰκουμενική) πού ἀποφασίζει γιά τήν ἐπικύρωση τῆς Οὐνίας ὡς μοντέλου ἐκκλησιαστικῆς ἔνωση μέ τήν Ἀνατολή, τήν Ἱερά Ἐξέταση, τήν ἀπαγόρευση ἴδρυσης νέων μοναστικῶν ταγμάτων κλπ. Οἱ ἐπόμενοι πάπες, πάντως, θά συναντοῦσαν μεγάλες δυσκολίες γιά νά κρατήσουν τήν πολιτική δύναμη τοῦ παπικοῦ θρόνου. Ὁ Γρηγόριος Θ' (1227-1241) συγκρούσθηκε μέ τόν αὐτοκράτορα Φρειδερίκο Β' καί ὁ Ἰννοκέντιος Δ' (1243-1254) στή Σύνοδο τῆς Λυών (1245) προσπάθησε νά ἀφορίσει τόν Φρειδερίκο, ἀλλά χωρίς μεγάλη ἀπήχηση. Ἦδη τήν ἐποχή αὐτή ἐμφανίζονται αἰρετικά κινήματα (Βάλδιοι, Καθαροί) καί τά ἐπαιτικά μοναστικά τάγματα (Φραγκισκανοί, Δομηνικανοί) πού ἀσκοῦν ἔμμεση κριτική μέσα στήν Ἐκκλησία στή βάση τῆς ἀρχικῆς χριστιανικῆς ἀπλότητος καί πνευματικότητος. Οἱ ἐπόμενοι πάπες προσπάθησαν νά διασφαλίσουν τήν προσάρτηση ἢ τόν ἔλεγχο τῆς Σικελίας καί δημιουργήθηκε τό Βασίλειο τῶν δύο Σικελιῶν ὑπό τόν Κάρολο τόν Α' τόν Ἀνδεγαυικό (1266) σέ μιά γαλλόφιλη στροφή τῶν παπῶν. Ἡ Σύνοδος τῆς

Λυών τοῦ 1274, πού συγκληθῆκε ἀπό τόν πάπα Γρηγόριο Γ' ἐπισφράγισε μιά ἔνωση Ἐκκλησιῶν ὑπό τήν ἀσφυκτική πίεση πάνω στόν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα Μιχαήλ Η', πού μέ τή σειρά του πίεσε τή βυζαντινὴ ἐκκλησία, μέ ἀποτέλεσμα ἡ «Ἐνωση» αὐτὴ νά καταστεῖ ἀνενεργή μόλις μετὰ τό 1282 οἱ Σικελοὶ ἐπαναστάτησαν καί ἔδιωξαν τοὺς Γάλλους. Ὁ Βονιφάτιος Η' (1292-1303) διαδήλωνε στή θεωρία τήν ἀπόλυτη ἐξουσία τοῦ πάπα σέ ὅλα, σέ μιά ἐποχή ὅμως πού ἦταν ἐντελῶς ἀνακόλουθη. Συγκρούσθηκε μέ τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας Φίλιππο Δ' (1285-1314) καί Ἐδουάρδο Α' ὁ ὁποῖος προσπάθησε νά ἐνισχύσει τίς διαδικασίες συλλογῆς ἐκκλησιαστικῶν φόρων στά βασιλεία αὐτά μέ ἐμπόδια ἀπό τοὺς βασιλεῖς τοὺς πού ὀδήγησαν σέ σύγκρουση καί ἀφορισμό τους (Una sanctam 1302). Στή Γαλλία καταδικάσθηκε ὁ πάπας γιά σιμωνία, τυραννία, ἀκολασία κλπ. καί ἄρχισε νά καλλιεργεῖται ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Σύνοδος εἶναι πάνω ἀπό τόν πάπα. Ὁ Βονιφάτιος πέθανε λίγο μετὰ τήν ὀργανωμένη ἀπό τόν πρωθυπουργό τοῦ Φιλίππου Nogaret ἐπίθεση στό σπίτι του στό Ἀνάγνι, τό 1303.

2.1.3. Οἱ Σταυροφορίες καί ἡ ἐπέκταση στήν Ἀνατολή.

Οἱ Σταυροφορίες ἀπό τή σκοπιὰ τῆς Δύσης συνδύασαν τό ἰδανικό τῆς ἱεραποδημίας (διαδεδομένο στή Δύση) μέ τά χαρακτηριστικά τῆς ἱπποσύνης καί τῆς τιμῆς. Τό πρῶτο κήρυγμα τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ Β' στήν Κλερμόν (1088-1099) τό 1095 ὀδήγησε σέ ἓνα ἀπίστευτο ἐνθουσιασμό στήν Α' Σταυροφορία πού μετὰ ἀπό τίς γνωστές περιπέτειες στήν Κωνσταντινούπολη καί τή Μ. Ἀσία κατάφερε νά καταλάβει τήν Ἱερουσαλήμ τό 1099.

Τό 1147-1149 διεξάγεται ἡ Β' Σταυροφορία πού ἀπό ὑπόθεση τῶν ἱπποτῶν ἔγινε ὑπόθεση βασιλιάδων (Κορράδου Γ', Λουδοβίκου Ζ' τῆς Γαλλίας καί Ρογήρου Β' Σικελίας). Τελειώνει στή Μ. Ἀσία. Ὄταν τό 1187 καταλήφθηκε ὀριστικά ἡ Ἱερουσαλήμ ἀπό τόν Αἰγύπτιο Σαλαδδῖνο τροφοδοτήθηκε τό κῦμα τῆς Γ' Σταυροφορίας (1189-1192) πού ἔγινε ὑπόθεση τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα Φρειδερίκου Γ' Βαρβαρόσσα (μαζί μέ τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καί Ἀγγλίας Ριχάρδο Α' τόν Λεοντόκαρδο), πού

πνίγηκε στον Καλύκανδο ποταμό το 1190. Κατάφεραν μόνο να καταλάβουν την Άκκωνα το 1191 που έπεσε τελευταία το 1291 και σημάδεψε το τέλος των λατινικών βασιλείων στη Μ. Ανατολή. Μετά την Δ' Σταυροφορία το 1204 που κατέληξε στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης είχαμε το 1211 την «παιδική Σταυροφορία» που κατέληξε σε τραγωδία, ενώ το 1212 ξεκινούν οι απελευθερωτικοί αγώνες έναντι του Ισλάμ στην Ισπανία από την Καστίλλη, την Αραγόνα και τη Ναβάρρα. Το 1219 καταλαμβάνεται η Δαμιέττη στην Αίγυπτο από ένα νέο σταυροφορικό σώμα και διατηρείται μέχρι το 1221. Όταν ο Φρειδερίκος Β' διακόπτει τη σταυροφορία αφορίζεται από τον πάπα Γρηγόριο Θ' και την επαναλαμβάνει, οπότε καταλαμβάνει αναιμάκτα το 1229 την Ιερουσαλήμ που διατηρείται μέχρι το 1244. Ζ' Σταυροφορία διεξάγεται το 1270 με μηδαμινά αποτελέσματα. Απ' εκεί και πέρα διεξάγονται κυρίως Σταυροφορίες έναντι των Τούρκων.

Τά αποτελέσματα ήταν σαφώς αρνητικά: επιδείνωσαν τη θέση των Χριστιανών στην Ανατολή και έφεραν μεγαλύτερη σύγχυση και καχυποψία μεταξύ Δυτικών και Ανατολικών Χριστιανών με αποκορύφωμα το δράμα της άλωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους.

2.2. 1309-1517 ΥΣΤΕΡΟΣ ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ: ΠΑΡΑΚΜΗ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ – ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ.

2.2.1. Αντεπίθεση της κοσμικής εξουσίας – Αιχμαλωσία της Άβινιόν (1309-1378).

Πολλοί θεολόγοι όπως ο Μαρσίλιος της Παδούης και, αργότερα, ο Γουλιέλμος Όκκαμ (+1349, βλ. παρακάτω) προανήγγελλαν μία νέα εποχή, καθώς στήριζαν την παπική εξουσία σε πολιτικές αρχές αντιπροσωπευτικότητας μέσα στην Εκκλησία, ενώ μορφές αγίων (Αϊκατερίνη της Σιένα, Μάιστερ Έκκαρτ) αναβιώνουν την πνευματική πλευρά της χριστιανικής πίστης. Πολλές χώρες (άκόμη και η Γερμανία) αδιαφορούσαν για τη στέψη από τον πάπα, και άρχισαν να επιβάλλουν

σοβαρούς περιορισμούς στην κανονική εξάρτηση και την πληρωμή φόρων, ενώ την ίδια αυτή εποχή παρουσιάζονται τα πρώτα δείγματα εθνικής αναγέννησης στην Ιταλία με τον Δάντη (Dante Alighieri, +1321), τον Πετράρχη (+1374) και τον Βοκάκκιο (+1380).

Αυτές οι ζυμώσεις έπρεπε να επηρεάσουν και το Κογκλάβιο των Καρδινάλιων το οποίο ήταν απασχολημένο να εκλέξει πάπα μετά τον τραγικό θάνατο του Βονιφατίου και ήταν διχασμένο ανάμεσα σε ένα αντιγαλλικό και σε ένα φιλογαλλικό κόμμα. Η οκτάμηνη αρχιερωσύνη του αδύναμου Βενεδίκτου ΙΑ' (1303-1304) δεν μπόρεσε να λύσει κανένα πρόβλημα. Τελικά ο εκλεγείς το 1305 Γάλλος Κλήμης Ε' (1305-1314), πού θεωρήθηκε μιά συμβιβαστική λύση, για να αποφύγει την αντιπολίτευση των εύγενων της Ρώμης έμεινε στη Γαλλία και τελικά εγκαταστάθηκε στην Αβινιόν το 1309 κι αυτό αποτέλεσε την αρχή δεινών. Θεωρήθηκε ενεργούμενο της γαλλικής πολιτικής (και πράγματι ήταν, βλ. π.χ. τη σύνοδο της Βιέννης Γαλλίας το 1314 πού καταδίκασε τους Ναΐτες υπακούοντας στις έπιταγές του Γάλλου βασιλιά) έχασε σε αυθεντία καθώς διόρισε Καρδινάλιους Γάλλους συγγενείς του, απώλεσε τα παπικά έσοδα από τις κτήσεις στην Ιταλία και αντιμετώπισε μεγάλες αντιδράσεις στη συλλογή εκκλησιαστικών φόρων από άλλες χώρες. Η περίοδος αυτή της παπικής έδρας στην Αβινιόν κατά την όποια ανήλθαν 7 πάπες στο θρόνο ονομάστηκε κυρίως από ρωμαιοκαθολικούς ιστορικούς «Βαβυλώνεια αιχμαλωσία». Ο Ιωάννης ΚΒ' (1316-1334) αναδιοργάνωσε τά οικονομικά διαμορφώνοντας ένα όργανο πού δίκαιε για διάφορα ζητήματα και εισέπραττε σχετικά τέλη. Ο Βενέδικτος ΙΒ' (1336-1342) ήταν γενικά καλών προθέσεων αλλά σκληρός με τίς αποκλίνουσες θεολογικές απόψεις (ήταν μορφωμένος θεολογικά ο ίδιος) και με διάθεση για μεταρρυθμίσεις των μοναστικών κυρίως ταγμάτων, πού τίς πραγματοποιούσε αρκετά αυταρχικά. Η γενικώτερη πρόσδεσή του στο άρμα της Γαλλίας, όμως, και ή έλλειψη πολιτικής ευστροφίας τον εξέθεσε σε κριτική άκόμη και προσωπική (όπως του Πετράρχη, πού τον χαρακτήριζε μέθυσος). Ο Κλήμης ΣΤ' (1342-1352) προστάτευσε τους Ιουδαίους (αντίθετα με άλλους προκατόχους του) και ολοκλήρωσε τη διδασκαλία περί αφέσεων, καθώς ήδη από τό 1300 είχε κηρυχθεί τό πρώτο

ἔτος Ἰωβηλαῖο ἀφεςθης, ὅταν ἀρχισαν νά πωλοῦνται συγχωροχάρτια. Πάντως, ἡ ὑπαρξη δύο διαφορετικῶν κουριῶν στή Ρώμη καί τήν Ἀβινιόν σήμαινε μεγάλη σπατάλη πού ὀδηγοῦσε σέ ἀφαίμαξη τῶν πιστῶν.

2.2.2. Μέγα (παπικό) Σχίσμα καί ἀνάπτυξη τοῦ συνοδικοῦ κινήματος (1378-1449).

Γιά πολλούς λόγους πού ἔχουν νά κάνουν μέ τόν Ἐκατονταετῆ Πόλεμο (1337-1453), τήν πανούκλα, τή γενικότερη δυσφορία κλπ. ὁ Γρηγόριος Α' (1370-1377) γύρισε πίσω στή Ρώμη ἀλλά χωρίς τούς Γάλλους Καρδινάλιους. Ἐνα χρόνο μετά πέθανε καί οἱ δύο κουρίες ἐξέλεξαν δύο διαφορετικούς πάπες, οἱ Ἴταλοί τόν Οὐρβανό ΣΤ' (1378-1389) καί οἱ Γάλλοι τόν Κλήμη Ζ' (1378-1394) στήν Ἀβινιόν. Οἱ δύο πλευρές ἀφορίσθηκαν ἀμοιβαῖα καί ὅλοι πιά οἱ πιστοί στή Δύση ἦταν ὑπό ἀφορισμό. Ὑπέρ τοῦ Οὐρβανοῦ ἦταν Γερμανία, Ἀγγλία, Βοημία, Φλάνδρα, Κάτω Χῶρες, Καστίλλη, καί ὀρισμένες ἰταλικές ἡγεμονίες, ὑπέρ τοῦ Κλήμη ἡ Γαλλία, Σκωτία, Ν. Ἰταλία, Αὐστρία, Σαβοῖα καί ὀρισμένες ἡγεμονίες στή Γερμανία. Ἐπρεπε ἢ νά παραιτηθεῖ κάποιος (via cessionis) ἢ νά γίνει σύνοδος (via synodica). Μετά τόν Κλήμη ἐκλέχθηκε ὁ ἰσπανός Βενέδικτος ΙΓ' (1394-1409) καί τόν Οὐρβανό διαδέχθηκε ὁ Γρηγόριος ΙΒ' καί τό σχίσμα διήρκεσε μέχρι τό 1415, κάνοντας σαφές σέ ὅλους ὅτι ὁ μαξιμαλισμός τῶν Γρηγοριανῶν διακηρύξεων καί τοῦ Dictatus papae ἦταν πλέον κενό γράμμα.

Μπροστά σ' αὐτή τήν πραγματικότητα πολλοί θεολόγοι ὅπως ὁ Κορράδος τοῦ Γκέλνχάουζεν καί ὁ Ἑρρίκος τοῦ Λανγκενστάιν (κείμενά τους 1380, 1381) διέδιδαν τήν ἀποψη ὅτι οἱ Καρδινάλιοι μποροῦν καί μόνοι τους νά συγκαλέσουν σύνοδο, παρά τίς περί τοῦ ἀντιθέτου διακηρύξεις τοῦ dictatus papae. Τελικά, μιά τέτοια σύνοδος συγκλήθηκε στήν Πίζα στίς 25/3/1409 μέ τό σκεπτικό ὅτι μποροῦσε νά κριθεῖ ὁ πάπας ἀπό μιά σύνοδο ὄχι μόνο γιά αἵρεση ἀλλά καί γιά μείζονα κανονικά παραπτώματα. Ὑπῆρχαν δύο θεωρίες: ὅτι ὁ πάπας ἦταν ἐκτελεστικό ὄργανο τῶν συνόδων, ἢ ὅτι ἀποτελοῦσε μαζί μέ τούς καρδινάλιους ἓνα σῶμα, διαδοχικό τῶν ἀποστόλων. Στό τέλος, ἡ Σύνοδος καθαίρεσε τούς δύο

πάπες (πού όμως δέν παραιτοῦνταν) καί ἐξέλεξε τόν Ἀλέξανδρο τόν Ε' πού πέθανε ἕνα χρόνο μετά. Εἶχε ἀνοίξει ὁ δρόμος γιά μιά σοβαρή ἐκκλησιολογική ἐξέλιξη, ἂν καί ἡ ἴδια ἡ Σύνοδος τῆς Πίζας δέν προχώρησε σέ ἄλλες μεταρρυθμιστικές ἀποφάσεις. Μετά τίς σχετικές ἐνεργητικές κινήσεις τοῦ βασιλιᾶ τῆς Οὐγγαρίας (καί μετά τό 1433 ἐστεμμένου αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας) ἀνοίξε τίς ἐργασίες τῆς ἡ Σύνοδος τῆς Κωνσταντίας στίς 5/11/1414 στήν ὁποία προσκλήθηκαν καί Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι. Ἡ Σύνοδος τῆς Κωνσταντίας (1414-1418) χαρακτηρίσθηκε ἀπό τήν ἰδιοτυπία τῆς ἐκπροσώπησης κατά ἔθνη, μέ μεγάλη συμμετοχή (200 ἐπίσκοποι κλπ.) καί ἔτσι προέκυψαν προβλήματα διαδικασίας (ψηφοφορίας κλπ.). Συμφωνήθηκε ἡ διπλή ψηφοφορία, πρῶτα ἀνά ἔθνος καί κατόπιν ψηφοφορία στήν ὁλομέλεια. Μολονότι ὁ ἐν τῷ μεταξύ ἐκλεγείς πάπας Ἰωάννης ΚΓ' (1410-1415) ἐγκατέλειψε τή σύνοδο, αὐτή συνέχισε. Καθῆρσε τόν πάπα (1415), ἀλλά καί οἱ ἄλλοι δύο πού εἶχαν μείνει (Γρηγόριος ΙΒ', Βενέδικτος ΙΓ') παραιτήθηκαν, διακήρυξε τήν ὑπεροχή τῆς Συνόδου ἔναντι τοῦ πάπα καί ὄρισε τήν τακτή σύγκληση συνόδων στό μέλλον (μετά ἀπό 5, 7 καί ὕστερα κάθε 10 χρόνια) καί ἐξέλεξε τόν πάπα Μαρτίνο τόν Ε' (1417-1431). Αὐτός συγκάλεσε, ὅπως προβλέφθηκε, τή Σύνοδο στή Βασιλεία τό 1431(-1449), στήν πορεία πέθανε καί ἐκλέχθηκε στίς 3/3/1431 ὁ Εὐγένιος ὁ Δ' (1431-1447). Ὁ πάπας ἔστειλε ὡς ἀπεσταλμένους τόν Ἰωάννη Ραγούσας καί τόν Ἰωάννη Palomar στή Βασιλεία γιά νά ἀνοίξουν τίς ἐργασίες. Μετά ἀπό κάποιες ἀποτυχημένες προσπάθειες νά διαλύσει τή Σύνοδο καί καθῶς δυνάμωνε τό κοινό αἶσθημα γιά μεταρρυθμίσεις, ἐνῶ ἡ σύνοδος ὑποστηριζόταν ἀπό πολλές εὐρωπαϊκές δυνάμεις καί ὑπῆρχε γενική ἐπιθυμία νά προσέλθουν καί νά πειθοῦν καί οἱ Χουσίτες, τό χάσμα μεταξύ πάπα καί Συνόδου βάθαινε ἐπικίνδυνα. Ἐτσι ὁ πάπας ἀναγκάσθηκε νά διαπραγματευθεῖ μαζί τῆς καί τελικά τό 1434 τήν ἀποδέχθηκε. Ἡ Σύνοδος ἀπό τό 1434 ἕως τό 1438 πῆρε ἀποφάσεις πού περιορίζαν πολλά παπικά προνόμια, ὅπως τῆς «ἀπαγόρευσης», τά συγχωροχάρτια, τούς φόρους, ὄριζε τοπικές ἐκλογές ἀξιωματούχων ἀντί παπικῶν διορισμῶν, ἀλλά δέν ὑπῆρχε περιθώριο συμβιβασμοῦ. Ταυτόχρονα ἄρχισαν καί οἱ συζητήσεις γιά ἔνωση Ἀνατολῆς καί Δύσης, ἀλλά ἡ Σύνοδος περνοῦσε ἤδη ἀπό παρακμή καί δέν ὑπῆρχαν πολλοί

ἐπίσκοποι καί ἔτσι ἔφθασαν οἱ σχέσεις πάπα καί Συνόδου στό χειρότερο σημεῖο, κυρίως ἐξαιτίας τῶν Annatae (βλ.)¹⁰. Ἡ μικρή μειοψηφία ἐπισκόπων ἀκολούθησε τήν παπική πρόταση γιά σύνοδο σέ μιά πόλη τῆς Ἰταλίας, σέ ἀντίθεση μέ τήν πλειοψηφία, κι ὁ βυζαντινός ἐκπρόσωπος (ὅπως ἐξηγήσαμε παραπάνω) δέχθηκε τήν εἰσήγηση τῶν ἐπισκόπων, πού στά μάτια του, ἦταν ἡ φυσιολογική σύσταση μιᾶς συνόδου. Ἡ σύνοδος καθήρεσε τελικά τόν Εὐγένιο (25/6/1439) καί ἐξέλεξε τόν Φήλικα τόν Ε' πού ὅμως μετά τόν θάνατο τοῦ Εὐγενίου (1447) καί τήν ἐκλογή τοῦ Νικολάου Ε' (1447-1455) παραιτήθηκε τό 1449 καί τότε ἡ σύνοδος παραδέχθηκε τόν Νικόλαο και σχόλασε. Δεν ξαναὑπῆρξε κάτι σχετικό μέχρι τῆ Μεταρρύθμιση.

2.3. Ἡ ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ.

2.3.1. Ἡ ἐξέλιξη τῶν θεσμῶν στήν κοινωνική παρέμβαση.

Διοικητικά τονίσθηκε μετά τό *dictatus papae* τό ὄνομα «πάπας» πού ἦταν ἀρχικά κάτι οὐδέτερο. Ἐπίσης, οἱ πάπες διέμεναν στό Λατερανό μέχρι τό 1309 καί μετά τό 1378 στό Βατικανό κοντά στό ναό καί τόν τάφο τοῦ ἀπ. Πέτρου. Διαμορφώθηκε ἡ παπική αὐλή (*curia*) μέ τούς Καρδινάλιους, πού ἦταν ἀξιωματοῦχοι ποικίλων βαθμίδων πού μετά τό 1179 ἐξέλεγαν ἀποκλειστικά τόν πάπα, σέ μιά συνεχῆ συνεδρία ὑπό ἀπομόνωση. Ὁ πάπας χειροτονοῦσε (ἔμμεσα ἀποστέλλοντας τό Πάλλιο) δικάζε ὅλους τούς κληρικούς, καί μέ ἔκτακτους καί τακτικούς ἀπεσταλμένους (*legati, nuntii*) παρενέβαινε σέ ὑποθέσεις καί εἰσέπραττε φόρους. Εἶχε δικαίωμα νά ἀνακηρύσσει ἅγιους (μετά ἀπό «δίκη»), εἶχε ποικιλία ποινῶν, γινόταν ἅγιος λόγω ἀξιομισθιῶν τοῦ ἀπ. Πέτρου, ἔφερε αυτοκρατορικά διάσημα, και εἶχε δύο ἐξουσίες (ιερατική καί πολιτική, διπλό στέμμα ἀπό τό 1059) καί μετά τό 1315 τρεῖς (ἐπί ἐπουρανίων, ἐπιγείων και καταχθονίων). Βασικά ἔσοδά του ἦταν ἡ τακτική φορολογία (Δηνάριο Πέτρου), τα *annatae* (δικαιώματα γιά τήν πλήρωση θέσεων), περιουσία τεθνεώτων ἐπισκόπων, χηρεουσῶν ἐπισκόπων, τέλη

¹⁰ Σχετικά Jedin KG, τ. III/2, σ. 578-579.

δικαστικών λειτουργικών, συγχωροχάρτια, έκτακτη φορολόγηση κληρικών ή μονών, Ιωβηλαία, φόροι υποτέλειας ολόκληρων κρατών κλπ.

2.3.2. Μορφές κριτικής στα όρια της εκκλησιαστικότητας (αίρέσεις, σχίσματα).

Η εμφάνιση μεγάλων αίρέσεων τον 12^ο αϊ. σχετίζεται άμεσα με τη διαφαινόμενη έκκοσμίκευση και τον υπερβολικό πλουτισμό και την απολυταρχία της Ρωμαϊκής Εκκλησίας. Κινήματα κριτικής που τροφοδοτούνταν από την ίδια τη χριστιανική σκέψη αλλά και παλαιές δυαρχικές θεωρίες και ένθουσιαστικές τάσεις απέτελεσαν τα μεγάλα αίρετικά κινήματα των Καθαρών και των Βαλδίων, ενώ σε μία ανάλογη γραμμή κινήθηκαν και οι πρόδρομοι της Μεταρρύθμισης κατά τον 14^ο με 15^ο αϊ. Ιωάννης Ούικλιφ και Ιωάννης Χούς.

Οι Καθαροί εμφανίσθηκαν κυρίως στη Β. Ιταλία και τη Ν. Γαλλία στα μέσα του 12^{ου} αϊ. Περί το 1167 έκαναν μία έντυπωσιακή συνέλευση στην Τουλούζη και ύποστηρίχθηκαν και από τοπικούς ήγεμόνες. Υπολογίζεται ότι κατά το 1228 το 1/3 του πληθυσμού της Φλωρεντίας ήταν Καθαροί. Μικρές ομάδες πρέπει να επέζησαν μέχρι τον 14^ο αϊ. Χαρακτηρίζονταν από έντονη δυαρχία (καλός-κακός Θεός), απόρριψη της Π.Δ., δοκητισμό, και απόρριψη των όρατων στοιχείων εκκλησιαστικής οργάνωσης. Η λογική της καθαρότητας και των έγκρατιτικών τάσεων τους οδήγησε όπως τις παρόμοιες περιπτώσεις των Μανιχαίων, Βουδδιστών κλπ. στη διάκριση σε δύο κατηγορίες: τους τελείους (perfecti) και τους πιστούς (credentes). Οι πρώτοι απέιχαν έντελώς από τα του κόσμου (γάμος, κρεοφαγία, ιδιοκτησία κλπ.) Συναθροίζονταν για μελέτη των Γραφών και πίστευαν στο τελικό εφόδιο για τη σωτηρία που ήταν το consolamentum, που έπρεπε ΟΛΟΙ να τό λάβουν τουλάχιστον πριν τό θάνατό τους (επίθεση χειρών με τό Ευαγγέλιο του Ιωάννου). Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία τους αντιμετώπισε με τά αντιαρετικά μοναστικά τάγματα και την Ιερά Έξέταση, αλλά μετεξέλιξε και τό μυστήριο του Εύχελαιού για να θυμίζει τό consolamentum.

Οι Βάλδιοι ξεκίνησαν από τον πλούσιο έμπορο της Λυών Βάλδο το 1176, ο οποίος αποφάσισε να ζήσει με αποστολική πτωχεία και μάζεψε μαθητές. Αυτοί δέν είχαν ιδιαίτερη αίρετική θεολογία, όπως οι Καθαροί, αλλά πίστευαν σε μία έσωτερική Έκκλησία που δέν συμβάδιζε με κληρικούς ανήθικους (των οποίων τά μυστήρια ήταν άκυρα) ούτε με καινοτομίες, όπως τά συγχωροχάρτια. Θα μπορούσαν να μήν είχαν έξελιχθει σε αίρεση, αν ο πάπας Άλέξανδρος Γ' (1159-1181) τους έδινε άδεια για να κηρύττουν και ο Λούκιος Γ' δέν τους άφόριζε το 1184. Τελοϋσαν Λειτουργίες, δημόσια έξομολόγηση, εξέλεγαν και χειροτονούσαν τους ιερείς τους, έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στο κήρυγμα του Ευαγγελίου από λαϊκούς και στην μυστική προσευχή. Η μεγάλη τους δύναμη βρισκόταν κυρίως στη Β. Ιταλία, όπου μέχρι σήμερα σώζονται μικρές προτεστάντικές κοινότητες που τους χαρακτηρίζουν πνευματικούς τους προγόνους.

Και οι δύο κινήσεις ουσιαστικά επέκριναν την πλουτομανία και την ανεπάρκεια του ένορειακού κλήρου, γι' αυτό το πιο άποτελεσματικό όπλο έναντίον τους ήταν οι αντίστοιχες κινήσεις κριτικής στο έσωτερικό της Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας με τά «έπαιτικά τάγματα» και την κίνηση των «Πτωχών Καθολικών», που ήταν κάτι παρόμοιο με τους Βαλδίους αλλά με την έγκριση της Έκκλησίας.

Οι θεολογικές ζυμώσεις της λεγόμενης «κυρίως σχολαστικής» περιόδου (Hochscholastik, βλ. παρακάτω) που έφεραν τά μεγάλα συστηματικά έργα, ή γνώση του πλήρους έργου του Άριστοτέλους, κλπ. οδήγησαν και στην εκδήλωση κριτικής από άκαδημαϊκούς θεολόγους των Πανεπιστημίων που θύμιζαν σε αρκετό βαθμό το Λούθηρο. Ο Ιωάννης Ούίκλιφ (1324-1384) ήταν καθηγητής θεολογίας και φιλοσοφίας στην Οξφόρδη και δίδασκε την προσωπική κοινωνία ανθρώπου και Θεού, το ρόλο του στον κόσμο ως διαχειριστή και όχι ως κατόχου της φύσης, ότι κεφαλή της Έκκλησίας είναι μόνο ο Χριστός και όχι ο Πάπας, υπέρτατη αυθεντία ή Άγία Γραφή κλπ. Τόν ύποστήριζαν πολλοί, μαζί και ο βασιλιάς και πολλοί ευγενείς, κι έτσι ο άνώτερος κληρος και ο πάπας δέν μπορούσαν να άσκήσουν μέτρα έναντίον του. Πίστευε στον άπόλυτο προορισμό και έξαρτούσε την άξία των μυστηρίων απ' αυτούς που τά

τελοῦσαν, στή Θεία Ευχαριστία ἀπέριριπτε τή μετουσίωση καί μιλοῦσε γιά τήν πραγματική παρουσία τῆς δυνάμεως τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ στόν ἄρτο καί τόν οἶνο. Ὁπαδοί του, ντυμένοι φτωχικά, κήρυτταν ἀνά δύο τό Εὐαγγέλιο (Λολλάρδοι), αὐτοί καί κυρίως οἱ φτωχοί κληρικοί ὑπέφεραν περισσότερο ἀπό διώξεις. Μετά τό θάνατο τοῦ Οὐίκλιφ τό 1384 ἡ κίνηση ἔχασε σέ δυναμισμό καί τελικά ὁ Ἐρρίκος Δ' (1399-1413) ἐπέτρεψε τήν Τερά Ἐξέταση στήν Ἀγγλία καί τούς ἐξόντωσε.

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Οὐίκλιφ ἐπηρέασαν τόν Ἰωάννη Χούς (1373-1416) πού ἦταν καθηγητής στό Πανεπιστήμιο τῆς Πράγας. Χωρίς νά υἱοθετεῖ τίς ἀκραῖες θέσεις τοῦ προηγουμένου γιά τή Θεία Ευχαριστία, χαρακτηριζόταν ἀπό ἀντικληρικαλισμό καί πίστη στόν ἀπόλυτο προορισμό. Ὑποστηρίχθηκε ἀπό λόγους σκοπιμότητας ἀπό τό βασιλιά τῆς Βοημίας Βεντσέσλα, ἀφορίσθηκε ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Πράγας (1410) ἔκαψε τήν παπική βούλλα πού ὑποσχόταν ἄφεση γιά ὅσους θά συμμετεῖχαν σέ Σταυροφορία καί τελικά προσπάθησε νά ὑποστηρίξει τίς θέσεις του στή Σύνοδο τῆς Κωνσταντίας, ὅπου ὅμως, παρά τίς διαβεβαιώσεις ἀπό τόν Γερμανό Αὐτοκράτορα Σιγισμούνδο, συνελήφθη, δικάστηκε καί καταδικάστηκε στόν διά πυρᾶς θάνατο τό 1415. Οἱ ὁπαδοί του, ἂν καί χωρίσθηκαν σέ δυο ὁμάδες, συνέχισαν νά ὑπερασπίζονται τίς ἀπόψεις τους καί οἱ πιό ἀκραῖοι ὀργανώθηκαν τό 1453 στήν «Ἐνωση τῶν ἀδελφῶν».

2.3.3. Μοναστικά τάγματα.

Ἐνα σημαντικό τμήμα τῆς διείσδυσης τῆς Ἐκκλησίας στήν κοινωνία τό ἀναλαμβάνουν τά μοναστικά τάγματα καί ἰδίως αὐτά πού συγκροτοῦνται καί ἀναπτύσσονται μέσα στόν 12^ο καί 13^ο αἰ. Τέτοια ἦταν:

α) τό τάγμα τῶν Κιστερσιανῶν μοναχῶν. Αὐτό ἰδρύθηκε τό 1098 στό Cîteaux τῆς Βουργουνδίας καί προσπάθησε μέχρι κεραίας νά ἐφαρμόσει τόν Κανόνα τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου μέ ἐξωτερικά χαρακτηριστικά τήν ἐργασία καί τά λευκά ἐνδύματα. Ἰδρύθηκαν κι ἄλλα μοναστήρια πού ἀκολούθησαν τό πρῶτο καί οἱ ἡγούμενοί τους συνήρχοντο μιά φορά τό χρόνο στό κεντρικό, ὅπου ἀσκοῦσαν νομοθετική, ἐκτελεστική καί

δικαστική εξουσία. Σέ αντίθεση μέ τό Κλουνιακό έπεδίωκαν μέχρι τά μέσα του 12^{ου} αί. τήν ύποταγή στον έπίσκοπο, μετά όμως έπεκράτησε ή εξαίρεσή τους (exemptio) και ή άμεση ύποταγή τους στον πάπα. Τό 1115 ιδρύθηκε και στό Κλαιβώ μέ πρώτο ήγούμενο τον Βερνάρδο του Κλαιβώ. Σύντομα μέ τον άσκητισμό του και τήν καταδίκη τής πλουτομανίας έγινε πολύ αγαπητό και υπερκέρασε τό Κλουνιακό τάγμα, που ήταν πιο συγκεντρωτικό. Μέχρι τό 1134 που πέθανε ο γενικός ήγούμενος Άγγλος Στέφανος Harding τό τάγμα αριθμούσε 80 μονές, ενώ μέχρι τό θάνατο του Βερνάρδου του Κλαιβώ τό 1153 αριθμούσε 350 μονές σε όλη τήν Ευρώπη, μέχρι τή Νορβηγία και τήν Πολωνία.

β) τό Τάγμα των Δομηνικανών. Ιδρύθηκε από τον Δομήνικο τό 1170, ο οποίος συνεργαζόμενος μέ τον έπίσκοπο τής Όσμα Ντιέγκο για τήν καταπολέμηση των αίρετικών συνειδητοποίησε ότι πρέπει να μιμηθεί τον άποστολικό άπέριττο τρόπο χριστιανικής ζωής και να κηρύξει έτσι τό Ευαγγέλιο. Υιοθετώντας τον Κανόνα των Αυγουστινιανών πέτυχε τό 1216 τήν αναγνώριση από τον πάπα Όνώριο Γ'. Τό 1220 τό Τάγμα απέκτησε τον πρώτο Κανόνα του, που απαιτούσε άπόλυτη πτωχεία και έπαιτεία. Οργανώθηκε σε μονές-παραρτήματα και πολύ σύντομα οι μοναχοί καλλιέργησαν για κηρυκτικούς λόγους τή θεολογική παιδεία μέ άποτέλεσμα να αποτελέσουν τή βασική δεξαμενή θεολογικών συμβούλων του παπικού θρόνου, να βγάλουν μεγάλους θεολόγους από τά σπλάχνα τους (Θωμά Ακινάτη κ.ά.) αλλά και να στελεχώσουν τήν Τερά Έξέταση.

γ) Τό τάγμα των Πραιμονστρατησιών (Prémontrés) που ιδρύθηκε τό 1126 από τον Νόρμπερτ Αρχιεπίσκοπο Μαγδεμβούργου έδινε έμφαση στον κανόνα του Αγίου Αυγουστίνου και στην μυστική βίωση των παθών του Χριστού. Ήταν οργανωμένο όχι μέ «θυγατρικά μοναστήρια» αλλά τοπικά ανάλογα μέ τις εκκλησιαστικές επαρχίες. Διαδόθηκε κυρίως στη Γερμανία, Βοημία, Γαλλία, Κάτω Χώρες και λίγο στην Άγγλία και Ισπανία. Έδιναν έμφαση στην κοινωνική ποιμαντική σε ένορίες και στην ιεραποστολή στην Ανατολή.

δ) Τό Τάγμα των Φραγκισκανών. Ιδρύθηκε από τον άγιο Φραγκίσκο τής Ασίζης τής Ιταλίας (1182-1228) μέ σκοπό τό κήρυγμα του Ευαγγελίου,

τήν προσφορά σέ αναξιοπαθούντες καί ένδεεῖς καί τήν προσωπική πτωχεία. Μετά ἀπό ἀπροθυμία καί ἀπορρίψεις ἐγκρίθηκε τελικά ἀπό τόν πάπα Ὀνώριο Γ' τό 1223 ὁ Κανόνας του, κι ἔτσι τό τάγμα εἶδε μεγάλη διάδοση στή Γαλλία, Γερμανία, Ἰσπανία, Ἀγγλία, Οὐγγαρία καί Συρία. Μετά τήν κοίμηση καί ἀγιοποίηση τοῦ Φραγκίσκου ὑπῆρξε διάσταση μεταξύ τῶν ἀδελφῶν γιά τό βαθμό τῆς πτωχείας πού ἔπρεπε νά τηρεῖται. Τελικά ἐπικράτησαν οἱ μετριοπαθεῖς, ἐνῶ οἱ αὐστηροί διώχθηκαν ἀλλά τό 1415 καί ὀριστικά τό 1517 ἀναγνωρίσθηκαν καί οἱ δύο τάσεις (fratres minores, fratres conventuales) ἐνῶ τό 1519 προέκυψαν καί ἀπό τούς ζηλωτές οἱ Καπουτσίνοι.

Τήν ἴδια ἐποχή σημειώνουμε καί τά ἵπποτικά τάγματα, πού συνδύαζαν μοναστικούς ὄρκους καί χρήση ὀπλων. Τά σημαντικώτερα ἦταν οἱ Ἰωαννίτες (ἢ Ξενοδόχοι) καί οἱ Ναῖτες. Οἱ πρῶτοι ἦταν ἔνωση πού διευκόλυνε ἀρχικά καί προστάτευε τούς προσκυνητές (πρό Σταυροφοριῶν) πού πήγαιναν νά προσκυνήσουν στούς Ἁγίους Τόπους. Μετά τό 1099 ἀναδιοργανώθηκαν καί τό καταστατικό τους ἐπικυρώθηκε τό 1113 ἀπό τόν πάπα Πασχάλη τόν Β'. Ὁ ἀρχηγός (πρωτομάγιστρος) πλαισιωνόταν ἀπό ἕνα Ἀνώτατο Συμβούλιο καί τό τάγμα ἦταν χωρισμένο σέ ἔθνη («γλῶσσες»), ἀπέκτησε δέ μεγάλη περιουσία καί κτήσεις. Μετά τό 1187 μεταφέρθηκαν στήν Ἄκκρα, μετά τό 1291 στή Λεμεσό καί τό 1309 στή Ρόδο μέχρι τήν ἄλωση τοῦ νησιοῦ ἀπό τούς Τούρκους τό 1522. Τέλος, πήγαν στή Μάλτα, ὅπου διαλύθηκαν ἀπό τό Ναπολέοντα τό 1798. Οἱ Ναῖτες ιδρύθηκαν τό 1119 μέ τήν ἐνθάρρυνση τοῦ Λατίνου βασιλιᾶ τῆς Ἱερουσαλήμ Βαλδουίνου Β', ἦταν πολλοί εὐγενεῖς, ὑπάγονταν ἀπό τό 1139 ἀπευθείας στόν Πάπα, συνδύαζαν μοναχισμό καί πολεμική ἐκπαίδευση, ἀπέκτησαν τεράστια περιουσία καί διαμόρφωσαν ἕνα ὑποτυπῶδες τραπεζικό σύστημα. Τελικά ἡ μεγάλη τους ἐπιτυχία, ἦταν καί ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τους, γιὰτί ὁ βασιλιᾶς τῆς Γαλλίας τούς κατεδίωξε γιά νά τούς πάρει τήν περιουσία (1307).

Ἄλλο ἵπποτικό τάγμα ἦταν τό Γερμανικό (Τευτονικό) Τάγμα πού μετά τό 1300 στράφηκε στόν ἐποικισμό περιοχῶν τῆς Βαλτικῆς καί ἀπετέλεσε παράγοντα τοῦ φαινομένου τῆς γερμανικῆς ἐπέκτασης στήν Ἀνατολή (Drang nach Osten). Μέχρι τόν 15^ο αἰῶνα εἶχε ὀργανωθεῖ στίς

περιοχές τῆς σημερινῆς Λιθουανίας καί βόρειας Πολωνίας σέ μιὰ ἔδαφικὴ ἡγεμονία, πού μετὰ τὴν Μεταρρύθμιση θ' ἀποτελέσει ἓνα ἀπὸ τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ Βασιλείου τῆς Πρωσίας.

Τὰ παραπάνω μοναστικά τάγματα δέν ἀπέκλειαν καί πολλές ἄλλες μορφές μοναχισμοῦ καί εἰδικά ἀναχωρητισμοῦ πού ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Κ. Ἰταλία ἀλλὰ ἐπεκτάθηκε σ' ὅλο τὸ Μεσογειακὸ χῶρο. Ἀπ' ἐκεῖ προῆλθαν ποικίλα τάγματα, ὅπως τῶν Καρμελιτῶν κλπ. Βορειότερα, ὅμως, ἦταν δυσκολώτερη αὐτὴ ἡ μορφή γιὰ κλιματολογικοὺς λόγους.

2.3.4. Θεολογία καί πνευματικότητα.

Τὸ ὑλικὸ μέ τὸ ὁποῖο δούλευε ἡ θεολογία χρησιμοποιώντας τὴν φιλοσοφία ἦταν στὴ Δύση ἀρχικὰ λίγο. Μεταφρασμένα στὰ λατινικά ἦταν μόνο δύο ἀπὸ τὰ λογικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη (Κατηγορίες, Περί Ἑρμηνείας) μέ εἰσαγωγή ἀπὸ τὸν Πορφύριο (De quinque vocis) καί συμπλήματα τοῦ Marcellianus Capella (μέσα τοῦ 5ου αἰ), Κασσιόδωρου (480-570), Ἰσιδώρου Σεβίλλης καί ἀπὸ τὰ πλατωνικά ὁ Τίμαιος. Τὸν 9ο αἰ. ἔρχεται στὴ Δύση ἓνα χειρόγραφο τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου πού τὸ μετέφρασε ὁ Ἰωάννης Scotus Eriugena (810-880). Τόσο τὸ ἔργο ὅσο καί ὁ ἴδιος ὁ Eriugena μέ τὸ ἔργο του De divisione naturae ἔδωσαν νέα ὠθηση στὴν ἔριδα περὶ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν. Μετὰ τὴν Καρολίγγειο ἀναγέννηση τοῦ 9ου αἰ. καί τὴ συγκέντρωση, συγγραφή καί μετάφραση μερικῶν στοιχειωδῶν ἔργων, ὅπως αὐτὰ πού ἀναφέραμε, ἔχουμε μιὰ ἀναγέννηση τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ. Σημαντικοὶ στοχαστὲς ἀναδείχθηκαν οἱ Ἄνσελμος Κανταβρυγίας (1033-1109) πού συνέταξε μετὰξὺ ἄλλων καί τὸ «Cur Deus homo?» καί ὁ Γουλιέλμος τοῦ Champeaux (+1121). Αὐτοὶ ἀνήκαν στοὺς ρεαλιστὲς, ἐνῶ ὁ Ροσκελλίνος τῆς Compiègne (1050-1120) ἦταν Νομιναλιστὴς. Ἡ ἔριδα μετὰξὺ Ρεαλισμοῦ καί Νομιναλισμοῦ, ἡ «ἔριδα περὶ τίς γενικὲς ἐννοιες», ἀφορᾷ τὸ βασικὸ πρόβλημα στοῦ ὁποῖο βρέθηκε ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. μ.Χ. ἡ ἐμβρυακὴ δυτικοευρωπαϊκὴ σκέψη μεταφράζοντας στὰ λατινικά τὴν Εἰσαγωγή τοῦ Πορφυρίου στὰ λογικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους: καθὼς φτιάχνουμε τὸ "δέντρο" τῶν ἐννοιῶν ἀπὸ τίς πιὸ εἰδικὲς στίς πιὸ γενικὲς (π.χ. Πέτρος, ἄνδρας, ἄνθρωπος κλπ.), μπορούμε

νά ποῦμε ὅτι ὑπάρχουν κάπου πραγματικά, ἔξω ἀπό τό μυαλό μας οἱ γενικές ἔννοιες; Θετική ἀπάντηση ἔδινε ὁ "Ρεαλισμός" πού ὀδηγοῦσε σέ μιά ἱεραρχική εἰκόνα τοῦ κόσμου. Τά γενικώτερα ὑπάρχουν "περισσότερο" καί τά μερικώτερα "λιγώτερο". Ὁ "ἄνθρωπος" γενικά, ὡς ἔννοια, "ὑπάρχει" περισσότερο ἀπό τούς συγκεκριμένους ἀνθρώπους. Ὑποχρεωτικά λοιπόν ἀπό τό γενικώτατο συνάγουμε τό πραγματικώτατο (*ens realissimum*) μέσα ἀπό τό ἐπιμέρους. Αὐτό εἶναι ἡ ἀρχή τῆς ὄντολογικῆς ἀπόδειξης περί ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ: ἂν μπορούμε νά σκεφτοῦμε μιά γενικώτατη ἔννοια πού τά ἐμπεριέχει ὅλα (τό Θεό δηλαδή), αὐτή θά ὑπάρχει καί πιά σίγουρα ἀπ' ὅλα. Ἔτσι συνδεόταν ἡ μεταφυσική στούς οὐρανούς μέ τήν πολιτική καί κοινωνική ἐξουσία, ὑπάγοντας ὅλα τά ὄρατά καί συγκεκριμένα στήν ἐξουσία τοῦ ἀφηρημένου. Ὁ ἐπιμέρους ἄνθρωπος, τά ἐπιμέρους πράγματα, ὑπάρχουν ἐπειδή ὑπάρχουν τά γενικώτερα, αἰώνια, ἀόρατα πράγματα, δηλαδή ἡ "μεταφυσική". Ὁ Νομιναλισμός ἀντιδρούσε στίς ἀπόψεις τοῦ Ρεαλισμοῦ καί θεωροῦσε ὅτι οἱ ἔννοιες εἶναι "γυμνά ὀνόματα" πού προκύπτουν ἀπό κώδικες τῆς κοινῆς ἐμπειρίας. Προηγείται δηλαδή ἡ ἐμπειρία τῶν αισθήσεων πού μᾶς δίνει τήν ἔννοια τοῦ συγκεκριμένου κι ἀπ' αὐτή φθάνουμε στήν ἀφαίρεση, δηλ. τήν ἀφηρημένη ἔννοια καί μέσω τῆς γλώσσας στό ὄνομα. Ὁ Νομιναλισμός παρουσιάσθηκε ἀπό τήν ἀρχή, ἀλλά θά πάρει νέα ὥθηση ἀργότερα, τόν 14^ο αἰώνα.

Ἡ ἀρχή τοῦ 12^{ου} αἰ. σηματοδοτεῖται ἀπό τό πέρασμα ἀπό τήν θεολογία τῶν πνευματικῶν ἐμπειριῶν πού παραγόταν στά Ἀββαεῖα πρὸς τίς σχολές πού στεγάζονται σέ ναούς καί ἄλλες ἐγκαταστάσεις τους στίς πόλεις. Αὐτό γίνεται ἀρχικά σέ περιοχές πού βρίσκονται κυρίως στή Γαλλία, ὅπως στή Λαόν, τό Beck, τή Chartre καί τήν Auxerre. Ἡ θεολογία, συνεπῶς, ὀρίζεται ἀπό τή μιά μεριά ἀπό τή μεγάλη προσωπικότητα τοῦ Κιστερσιανοῦ Βερνάρδου τοῦ Κλαιβῶ, πού συνέβαλε στήν ἴαση τοῦ σχίσματος τό 1130, ἔγραψε ἐρμηνευτικά ἔργα βαθειᾶς πνευματικότητας καί θεωρεῖται στή Δύση ὁ τελευταῖος τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί ἀπό τήν ἄλλη ἀπό μαθητές τοῦ Ἀνσελμου Κανταβρυγίας (Καντέρμπουρου) πού ὑπῆρξε ὁ σημαντικώτερος θεολογικός συγγραφέας τοῦ τέλους τοῦ 11^{ου} αἰ. καί ἔγραψε σημαντικά ἔργα (καί πολεμικά ἐναντίον τῶν

Όρθοδόξων) και ανάμεσά τους τό «Cur Deus Homo?». Οί μαθητές του Άνσελμου έδρασαν στίς σχολές που προαναφέραμε και περιλάμβαναν τόν Άνσελμο τής Λαόν (1050-1117), τόν Ούγο του Άγίου Βίκτωρος στό Παρίσι και κυρίως τον Πέτρο Αβελάρδο (1079-1142).

Μέ τόν Αβελάρδο, πού χρησιμοποιήσε τή διαλεκτική και διατύπωσε όρισμένες τολμηρές απόψεις σέ διάφορα θεολογούμενα βρισκόμαστε στήν αρχή τής λεγόμενης πρώτης σχολαστικής περιόδου, ή όποία έξωτερικά έχει τρία χαρακτηριστικά: α) τήν ανάπτυξη τής κριτικής διερεύνησης τών πηγών τής θεολογίας (δηλαδή τής Άγίας Γραφής και τής Παραδόσεως τών Πατέρων) στίς σχολές πού είδαμε ήδη, β) τή διαμόρφωση τής έπιστήμης του Κανονικού δικαίου στήν Μπολόνια μέ τόν Καμαλδουλίνο μοναχό Γρατιανό πού άμέσως μετά τή Σύνοδο του 1139 συνέταξε ένα χρηστικό έρμηνευτικό υπόμνημα πού έναρμόνιζε αντιφατικούς μεταξύ τους κανόνες (“Concordia discordantium canonum”) και γ') τήν ανάπτυξη του θεσμού του Πανεπιστημίου στό Παρίσι και τήν Μπολόνια, ως εκπαιδευτικού θεσμού μή άμιγώς έκκλησιαστικού. Τό τελευταίο συγκροτήθηκε άφ' ενός στό Παρίσι σέ διάφορους επί μέρους χώρους από μεμονωμένους δασκάλους θεολογίας και έλευθέρων τεχνών (artes liberales) και άφ' έτέρου στήν Μπολόνια μέ τή συνένωση τών διδασκάλων του Δικαίου σέ ένωση (universitas) πού επικυρώθηκε μέ διάταγμα του Φρειδερίκου του Α' (Habita) στή συνέλευση τής Roncaglia τό 1158, ώστε νά υπάρχει ένα έπιστημονικό σώμα για γνωμοδοτήσεις σέ περίπτωση διαφωνιών όχι μόνο κοσμικού δικαίου, αλλά και ζητημάτων έκκλησιαστικής δικαιοδοσίας. Σχεδόν ταυτόχρονα συνασπίσθηκαν και ό μεμονωμένοι διδάσκοντες στήν Όξφόρδη.

Είναι σαφές ότι οι άνάγκες ενός ανανεωμένου μετά τό σχίσμα του 1139 και κινούμενου από τό μεταρρυθμιστικό πνεύμα παπισμού όδήγησαν στή χρηστική τεχνική τής κωδικοποίησης του έκκλησιαστικού δικαίου μέ τό Decretum του Γρατιανού, πού παρέθετε τούς Κανόνες, τούς σχολίαζε ανάμεσα στίς γραμμές και στό τέλος παρέθετε μιά διαλεκτικά αναπτυσσόμενη επιχειρηματολογία για τό τελικό συμπέρασμα. Τά σχόλια μαζεύονταν άργότερα σέ στρώματα και έμπαιναν ως ύποσημειώσεις. Έτσι, τελικά αναπτύχθηκαν οι λεγόμενες Summae. Η

αποφασιστική εξέλιξη είναι ότι αυτή ή τεχνική τῶν Νομικῶν Σχολῶν (ὅπως καί στή βυζαντινή καί ἑλληνιστική ἐποχή σχολαστικός ἦταν ὁ ἀπόφοιτος τῆς κυρίως παραγωγικῆς ἀνώτερης σχολῆς, τῆς νομικῆς) ἀπό τό κανονικό δίκαιο πέρασε καί στήν κυρίως θεολογία μέ τό ἔργο τοῦ Πέτρου Λομβαρδοῦ (+1160), μαθητή τοῦ Ἀβελάρδου, πού κατά τή διαμονή του στή Ρώμη (1148-1150) γνώρισε τό ἔργο τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ σέ μετάφραση τοῦ Βουργούνδιου τῆς Πίζας καί πιθανόν στήν Μπολόνια τή μέθοδο τοῦ Γρατιανοῦ. Κωδικοποίησε τή θεολογική διδασκαλία σέ μιὰ τετράτομη Δογματική στηριζόμενος ιδιαίτερα στό ἔργο τοῦ Αὐγουστίνου, πού ὀλοκληρώθηκε περί τό 1157 καί ὀνομάσθηκε *Sententiae*. Ἡ μεθοδικότητά του καί ἡ συντηρητική καί μετριοπαθῆς προσέγγιση τῶν ἐρωτημάτων (σέ ἀντίθεση μέ τό δάσκαλό του Ἀβελάρδο) ἔκανε τίς *Sententiae* (παρά κάποιες κριτικές φωνές) τό βασικό ἐγχειρίδιο Δογματικῆς μέχρι τόν 16^ο αἰώνα (ὅποτε ἀντικαταστάθηκε ἀπό τή *Summa* τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη), πού μελετήθηκε καί σχολιάσθηκε ἐπανελλημμένα ἀπό πολλούς μεταγενέστερους καί μνημονεύθηκε ἐπίσημα ὡς ἀναγνωρισμένη αὐθεντία στή Σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ τοῦ 1215. Ἔτσι ὁ 13^{ος} αἰώνας ἀνοίγει μέ τήν πρῶτη σχολαστική περίοδο καί τή λειτουργία τῶν πρῶτων Πανεπιστημίων.

Τά τελευταῖα αὐτά ἀναπτύχθηκαν σέ μιὰ τεταμένη (ἀλλά πάντως ἐδραιωμένη) σχέση μέ τήν Ἐκκλησία καί τήν πόλη στήν Μπολόνια καί τήν Ὁξφόρδη καί πιο ἀνεξάρτητα στό Παρίσι, ὅπου διδάσκοντες καί φοιτητές ἀποτελοῦσαν σωματεῖα πού ἔλεγχαν τή διδασκαλία καί τή φοίτηση μέ ἐκλογές καί κρίσεις, ἐνῶ τό Πανεπιστήμιο χωρίσθηκε σέ τέσσερις σχολές, Ἰατρικῆς, Θεολογίας, Ἐλευθέρων Τεχνῶν καί σπουδῆς τοῦ *Decretum* (Δίκαιο). Παράλληλα, ὀλοκληρώνεται ἡ γνώση τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπό ἰουδαϊκές καί ἀραβικές μεταφράσεις πού ἔγιναν στίς μεθοριακές περιοχές μέ τούς Ἄραβες (Νεάπολη, Τολέδο) καί ἀπευθείας ἀπό τά ἑλληνικά, ἀπό διαφόρους δυτικούς πού ἔφθασαν στήν Ἀνατολή μέ τίς Σταυροφορίες καί εἰδικά τήν Δ'. Παρά τίς ἐκκλησιαστικές ἀντιδράσεις (κυρίως σέ συνόδους στό Παρίσι) ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ «νέου» Ἀριστοτέλη (τοῦ ὁποίου τά μεταφρασμένα ἀπό συριακά στά ἀραβικά ἑλληνιστικά ὑπομνήματα «μύριζαν» Νεοπλατωνισμό καί τά φυσικά του ἔργα

περιείχαν και ασύμβατες με το Χριστιανισμό απόψεις) σύντομα επεκτείνεται και χρησιμοποιείται όλος ο Αριστοτέλης.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα και με τη συμβολή των μεγάλων διδασκαλικών μοναστικών ταγμάτων (Φραγκισκανών, Δομηνικανών) απογειώνεται ή σχολαστική θεολογία με μεγάλη παραγωγή από Summae. Οί Φραγκισκανοί εκπροσωπούνται από τον Αλέξανδρο Χαλέσιο (+1245) που συνέταξε τη Summa universae Theologiae, τον Ιωάννη Βοναβεντούρα (1221-1274) και τον Δούνς Σκώτο (1265-1308). Τήν ίδια εποχή δραούν στην Οξφόρδη ο Robert Grosseteste και ο Roger Bacon (1214-1292). Στους Δομηνικανούς ανήκει ο Αλβέρτος Μάγνος (ο Μέγας, 1193-1280) που με την πολυμαθειά του (doctor universalis) και το διεισδυτικό νοῦ του επέβαλε τελικά έναν «χριστιανικό» Αριστοτέλη, και ο μαθητής του, ο πολὺς Θωμᾶς Ακινάτης (1225-1274), που δίδαξε κυρίως στο Παρίσι (1252-1259, 1268-1272) και στη Νεάπολη (1272-1274). Συνέταξε φιλοσοφικά ὑπομνήματα στὸν Αριστοτέλη, ἐρμηνευτικά στήν Ἁγία Γραφή, ἀλλά εἶναι πιὸ γνωστός γιὰ τὰ μεγάλα συνθετικά του ἔργα Summa contra gentiles (συν. 1258-1264 περίπου) και τὸ ἀτελείωτο Summa Theologiae, πού συνέταξε στό τέλος τῆς ζωῆς του (1267-1274). Στό ἔργο του προσπαθεῖ νά κάνει μιά σύνθεση βασικῶν φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Αριστοτέλους με τή χριστιανική Ἀποκάλυψη πού ὀλοκληρώνει τὸ ἔργο τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς. Ὅμως, ἡ σύνθεση αὐτή δέν ἔγινε στήν ἐποχή του τελείως κατανοητή, ἔγινε μάλιστα και ἀντικείμενο κριτικῆς κυρίως ἀπό τοὺς Φραγκισκανοὺς, πού προαναφέραμε και πού προσέβαλαν κυρίως τή σκέψη τοῦ ἱεροῦ Αὐγούστίνου. Ἀργότερα, ὅμως ὁ Θωμισμός θά ἀποτελοῦσε τὸ κυρίαρχο ἔνδυμα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς σκέψης μέσα στό εὐρωπαϊκό πνευματικό τοπίο.

Τὸ πέρασμα στὸν 14^ο αἰ. πού σημαδεύει τὸν ὕστερο Μεσαίωνα σημαδεύει και τὸ πέρασμα στήν κριτική ἀπέναντι στίς Σούμμες και τὸν ἐνοποιητικό θεολογικό λόγο πού προσπαθοῦσε νά ὑποτάξει τὸν κόσμο τῶν ὁρατῶν στὸν κόσμο τῶν γενικῶν ἐννοιῶν και τελικά τῶν ἀοράτων. Τέτοια κριτική παρουσιάζεται στο Παρίσι με τὸν Γουλιέλμο τοῦ Ὀκκαμ (+1349), πού θεωρεῖται εἰσηγητής τοῦ Νομιναλισμοῦ. Δι' αὐτοῦ τίθενται τὰ Πανεπιστήμια πρό τοῦ διλήμματος νά ἀκολουθήσουν τήν κλασική

Θεολογία καί φιλοσοφία (via antiq̄ua) ἢ τή σύγχρονη κριτική μέθοδο τῆς ἐποχῆς τους (via moderna);

Ἐκτός, ὅμως ἀπό τίς συγκρούσεις σέ ἐπίπεδο λογικῆς, ὑπῆρξαν καί μυστικοί θεολόγοι πού ἔδιναν ἔμφαση στήν πνευματική ἐμπειρία τῆς ζωῆς μέ τό Χριστό, ὅπως ὁ Μάιστερ Ἐκχαρτ (1260-1327), ὁ Νικόλαος τῆς Λύρας (+1340) καθώς καί ὁ Θωμᾶς ἐκ Κέμπης (1380-1471) πού συνέγραψε ἕνα κλασικό καί πολυδιαβασμένο μέχρι σήμερα ἔργο, τήν «Μίμησιν τοῦ Χριστοῦ», πού εἰσάγει μιά νέα εὐσέβεια μέ ἔμφαση στήν προσωπική πνευματική αὐτοαξιολόγηση καί τήν ἀναζήτηση ἐμπειριῶν ταύτισης μέ τό Χριστό (devotio moderna).